

A SZENT ISTVÁN TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSAI
Új Folyam. 11. szám
Szerkeszti: STIRLING JÁNOS főtktár

ZLINSZKY JÁNOS

AZ ALKOTMÁNY ÉRTÉKTARTALMA
ÉS A MAI POLITIKA

Székfoglaló 2005. október 24.

BUDAPEST 2005

*Minden jog fenntartva,
beleértve a bármilyen eljárással való
sokszorosítás jogát is.*

© ZLINSZKY JÁNOS, 2005

KÉSZÜLT A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA NYOMDÁJÁBAN.
IGAZGATÓ: FARKAS OLIVÉR OESSH
BUDAPEST V., KOSSUTH LAJOS U. 1.

ZLINSZKY JÁNOS

AZ ALKOTMÁNY ÉRTÉKTARTALMA ÉS A MAI POLITIKA

„... hogy életük legyen és teljes legyen!”

Értékek keresése

1989. október 23-án – a rendszerváltás első alkotásaként – elfeledett történelmi Alkotmányunk helyébe kihirdetésre került a Magyar Köztársaság Alkotmánya, hogy alaptörvényül szolgáljon a független demokratikus jogállamnak mindaddig, amíg a legitim népképviselő, avagy népszavazáson az ország egésze a végleges Alkotmányt el nem fogadja.

1990-ben az Alkotmánybíróság¹ alkotmányellenesnek találta és megsemmisítette a választási törvény azon szakaszát, amely a választásokon való részvétel alkotmányos jogát korlátozta, azt a választás időpontjában Magyarországon való tartózkodáshoz kötötte. Ezt követően az Országgyűlés az Alkotmányt módosítva e rendelkezést beemelte az Alkotmányba. Ezzel, közvetve, megkérdőjelezte az Alkotmány alaptörvényi jellegét, besorolva azt a többi, minősített többséggel módosítható törvény közé.

¹ 3/1990. (III. 4.) AB határozatával.

Óhatatlan felmerül a kérdés: Az Alkotmány behatárolja-e az államhatalmi szervek és a politika mozgásterét, avagy Alkotmány és törvény e hatalom eszközei a társadalom irányítására, s céljai érdekében alakíthatók? Szabott normák között mozgunk-e a jogállamban, ahol a norma a benne bízó polgárt védi a hatalom túlkapásaival szemben, avagy a játékszabályok a kívánt eredmény könnyebb elérése érdekében menet közben módosíthatók, hiszen csak eszközök?

Hordoz-e a jog, elsősorban az Alkotmány, olyan értékeket, amelyek megvalósítása társadalmi, politikai cél, avagy a társadalom által célként kitűzött – elsősorban anyagi többletben jelentkező – elérendő értékek meghatározása a mindenkori politikai akaratban fejeződik ki, amelyet a többséget képviselő/irányító hatalmi vagy képviseleti szervek fogalmaznak meg, szükségszerűen a jog nyelvén, ám tartalmában jog által nem kötöttek.

Állítom, vallom, hogy a jogállam érték-hordozó kategória. Megvalósítása a társadalom érdekében nem tetszés kérdése, hanem szükségszerű. Alapvető értékei nem módosíthatók többségi akarattal, mert érték-jellegük attól független. Csak maga a jogállam módosítható, szüntethető meg, illetve helyettesíthető valamely hozzá némileg hasonló látszatszervezettel, ha értékeit a politikai többség tagadja, megtagadja, háttérbe kívánja szorítani, mással kívánja helyettesíteni.

A tétel, amiből kiindulok, nem magától értetődő. Megkérdőjelezhető, bizonyításra szorul. Vannak, akik másként határozzák meg a jogállamot. Kelsen a maga formális, „tisztai jogi” szemléletével tautológiát lát a fogalomban: minden állam szükségszerűleg jog által meghatározott, és jogot alkot, s csak állam alkot jogot – jog és állam a társadalom egymáshoz rendelt jelenségei. Vannak ma is követői.

Mások hirdetik az állam elsőbbségét, hisz állam alkotja a jogot, de nem szükségszerű, hogy jog határozza meg, hozza létre az állam hatalmi gépezetét. Így a jog függ, elképzelésük szerint, az azt meghatározó, szentesítő államtól. Nincs jog általában, hanem adott állam adott időben hatályos joga alkot rendszert. A jog az állam eszköztárának egyik része.

Erőszak szülte hatalmi rendszerek a maguk normarendjét ugyancsak jogi formában erőltetik a társadalom gépezete fölé. Kahler Frigyes pseudo-jognak nevezi² az ilyen, jobb híján jogszabályi formában megjelenő, de néha a jog egyes alapvető meghatározóit is nélkülöző szabályhalmazt.

Végül vannak, akik az alaptörvény alkotmány-voltát vitatják. Hisz maga is ideiglenesnek vallja magát! Voltaképp legitim országgyűlésnek vagy népszavazásnak kellett volna Alkotmánnyá minősíteni, legitimitását biztosítani. Hogyan kötelezhetne hát jobban, mint akármelyik bármikor módosítható kétharmados törvény?!

A magam meghatározásának alátámasztására röviden körvonalazom az utat, amelyen ahhoz eljutottam. Az embernek is, valamint az emberek együttesének, társadalmi kapcsolatban élő csoportjának is, célja az életben értékek teremtése, megragadása, hasznosítása, egyén és társadalom fenntartása, teljessé tétele, gyarapítása céljából. Az egyén az egyének kis csoportjában ezen értékteremtő és biztosító tevékenység céljának meghatározásához, az e cél megvalósítására történő együttműködéshez saját értelmes elhatározással, vagy közvetlen eszmecserével is eljuthat. Minél nagyobb a társadalmi csoport, minél összetettebb tevékenységet tud folytatni, annál nagyobb a lehetősége ezen együttműködés során több

² KF Jogállam és diktatúra, Bp. 2005. 9 skk. o.

értéket megvalósítani annál, mint amennyi a társadalom egyedeinek külön-külön tevékenységével és azok eredménye sima összegzésével elérhető. Másrészt belátható, hogy minél nagyobb a csoport, minél összetettebb a tevékenysége, annál inkább válik szükséges követelménnyé rendezett együttműködés a társadalmi szintű értékteremtés, értékmegvalósítás többlete elérhetőségéhez. A rendezés feladatának ellátására, a közös eredmények megóvására és elosztásuk rendjének meghatározására a társadalmi fejlettség bizonyos fokán létrehozott, a csoport által meghatalmazott – elfogadott, a társadalmi csoport egészétől elkülönülő szervezet az állam. Az állam feladatát ellátó egyedek annak tisztségviselői, ténykedésük, a köztől kapott meghatalmazás alapján, közös, közérdekű célok érdekében, a hatalom gyakorlása.

Az állam elsődleges célja, hogy lehetővé tegye az egyén és a közösség szabad értékmegvalósítását, a szerzett értékek megóvását, elsajátítását. A társadalom a maga fölött elismert, mert általa megbízott hatalmi szervezetet e szabad értékteremtő tevékenység szervezésére, védelmére, irányítására hozza létre. A célzott érték lehet anyagi, szellemi és erkölcsi, magasodó sorrendben. Érték általában csak szabadon valósítható meg.

A demokratikus jogállam az állam sajátos formája. Alapelvei szerint az államot létrehozó személyek, polgárok egyenként is, közösen is szuverének: szabadok, rajtuk kívülálló döntéshozó kényszerének nincsenek alávetve. Róluk nélkülük dönteni tilos. Alaptörvénye, Alkotmányja közérdek és magánérdek, szuverén közösség és szuverén ember viszonyát rendezi. Köz és egyén egyenrangú. A köz ügye az egyénekétől elválasztandó, azzal nem keverhető. Az egyén tisztelni tartozik a közérdeket, a köz tisztelni tartozik az egyéni autonómiát és méltóságot. Ez a szuverenitás az önjogú társadalmi közösséget *függetlenségként*, az egyént *szabadságként* illeti

meg³, amelynek védelméről és érvényesüléséről az átruházott jogkörben eljáró megbízott hatalmi szervezet gondoskodni köteles, a jog normatív rendje, valamint a hatalomgyakorlás egyedi eszköztára segítségével.

A jogállamban mindkétféle – egyéni és közösségi – szabad tevékenység biztosítása cél. A szabadság lehető optimális biztosítása a néha kollízióba kerülő két területen, egyéni és társadalmi tevékenység területén, igényli, hogy a hatalmi szervezet a szabadságok körét csak a szükséges mértékben, más szabadságok érdekében korlátozhassa: ezért a hatalom tevékenységét a hatalom korlátozását biztosító normák határolják be. A társadalom együtt fogadja el a hatalomgyakorlás tényét és annak határait az alaptörvényben. Eleve úgy építi fel a hatalmi szervezetet, hogy azon belül az egyes hatalmhordozók működése ellenőrzésre és ellensúlyozásra kerüljön: ha ez így van, ha a norma a hatalom működésének elsődleges feltétele is, meghatározója is, a hatalom pedig osztott és ellenőrzött, míg a szabadságok köre meghatározott és biztosított, a hatalmi szervezetet *jogállamnak* (Rechtstaat), angolul *joguralomnak* (rule of law) nevezzük.

A két szuverén, öntörvényű, szabad társadalmi egység – egyén, illetve egyének együttműködő közössége – csak ilyen keretben tud tartósan célszerűn, hasznosan (üdvösen) együttműködni. Egyik tényező felülkerekedése, bármelyik legyen is, megbontja az értékteremtés rendjét. Akár egyén, akár közösség – vagy az önállósult hatalmi gépezet – erőszakos uralma a társadalom felett hosszú távon ellehetetleníti a közös érték megvalósulását. A társadal-

³ A magyar jogrendben ennek történelmi, mondhatni ezeréves hagyományai vannak. Vö. ZJ Történelmi alkotmányunk fejlődése, ea. a Pofosz és a Tört. Alk. Műhelynek, 2001. dec. 15. in: Magyar Szemle, 2002. ápr. 28–50. I. rész, jún. 88–103. II. rész, ZJ Die Krone Symbol der Freiheit – Die Freiheit Sinn des Rechts, Péteri EK Bp. 2005. 437–456. o.

mat nem céljai felé, hanem csődbe viszi. Az egyéni érték-megvalósítást is megnehezíti, ellentmondásossá teszi. Az alkotmányos jogállam, az adott társadalom fejlettségi szintjén, hosszú távon szükséges a társadalom belső összhangjának megteremtéséhez, belső békéje fenntartásához.⁴

Erősen elvont, elméleti az itt adott levezetés, de szükségesnek vélem azért, hogy a nagyon is gyakorlatias, életben felmerült/felmerülő esetek megoldásához alapul szolgáljon. Indokolt ugyanis, hogy a megoldást mindig az elvszerű alaptól kiindulva és a gyakorlatot ahhoz igazítva keressük, sohasem fordítva.

Mikor alkotmánybírói működésünket megkezdtuk, legtöbbször úgy véltük, hogy a jogállamiság kifejtett tétele önmagában a gyakorló jogász, a jogalkotó számára nem ad közvetlen eligazítást, hanem a gyakorlat számára a tételt akár magának az Alkotmánynak, akár azon alapuló más törvénynek kell feloldania, foghatóvá tennie. Később kitűnt, hogy a jogállam fogalma önmagában is hordoz értéktartalmat és arra közvetlen is lehet hivatkozni akkor, amikor szövegszerű normatív elirányítás nem áll a jogalkotó vagy jogalkalmazó rendelkezésére: a fogalmat nem lehet a kelsen-i tiszta jog világába száműzni, de nem is lehet pusztán deklarációnak tekinteni. Az Alkotmánybíróság már működése korai szakaszában megállapította⁵, „A köztársaság alapértékei a függetlenség, a demokrácia, és a jogállamiság. A jogállamiság elvét az alaptörvény további rendelkezései részletezik, e szabályok azonban nem töltik ki teljes egészében ezen alapérték tartalmát, ezért a jogállam fogalmi értelmezése az Alkotmánybíróság egyik fontos feladata. ... Noha az Alkotmánybíróság a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálata során a vizsgált rendelkezésnek elsősorban az alkot-

⁴ ZJ A jogrend belső harmóniája közérdek, interjú Új Magyarország, 1997. máj. 24.

⁵ 32/1991. (VI. 6.) AB hat. ABH 1991. 158. o.

mány valamely adott rendelkezésével való összhangját vizsgálja, ez nem jelenti azt, hogy az általános rendelkezéseket formális deklarációnak tekinti, s az alapelveknek pusztán kiegészítő, másodlagos szerepet szánna. Az Alkotmányban tételesen szereplő jogállam alapértékének sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.”

A jogállam tehát az alkotmányosságot valósítja meg, és az alkotmányosság szükséges a társadalom értékmegvalósító céljainak eléréséhez. A jogrend alkotmányossága az összhangban lévő szuverén szabadságok kibontakozásának előfeltétele: e szabadságok körében valósulnak meg mind az egyén, mind a kapcsolt közösség értékmegvalósító törekvései.⁶

Van ellenvélemény is. Ellenvélemény, amely a szabadság korlátozását egyáltalán nem hajlandó tudomásul venni: amely az államhatalom szerepét csak abban látja, hogy a gazdasági erőviszonyok szabad ütközését adott körben biztosítsa. „Hadd hulljon a férgese” a *struggle for life*, az élet piacán, a fennmaradásért folytatott versenyben: a szabadságnak a gyengék érdekében való korlátozása káros! A „szabad verseny” és „szabad érvényesülés” a jogrend és az államgépezet teljes értéksemlegessége mellett megtermi a kívánatos értékeket, miközben kiselejtezi a felesleges gátlásokat okozó értéktartalmúnak mondott szemléletet.

Ez a teljes liberális szemlélet ugyan a társadalom értékmegvalósító képességének kibontakoztatását vallja célként, de csak anyagi értékek közös megvalósítására tör. Számúzi a közéletből az erkölcsi és szellemi értékek szabad, de szükséges érvényesítésére való törekvést.

Úgy tűnik, ma már egyre szélesebb körben és egyre többen felismerik, hogy ez a szemlélet nem hozza meg hosszú távon

⁶ ZJ Modernizáció – társadalom – erkölcs: A jog nem pótolja az erkölcsöt, ke-rekasztal konferencia, 1997. máj. 23.

még a szabadság érvényesülését sem, a minél többek részére együttműködés révén megvalósuló értékek biztosítása szempontjának pedig kifejezetten ellene hat.

A két, alapjában ellentmondó világnézeti szemlélet között hatalmi szóval nem lehet dönteni. Elfogadásukhoz hit kell. Azonban a formalizált normaérvényesítés rendjén országunk alaptörvényében – és a legtöbb alapjogokat szabályozó nemzetközi egyezményben is – a kérdés a jogállami értékek társadalmi szükségessége melletti döntéssel került lezárásra. Nálunk elsősorban az Alkotmány elfogadásával. Az értékek és világnézetek világa ugyan szabad a jog közvetlen behatásától, épp az Alkotmány biztosította gondolat-, vélemény- és vallásszabadság alapján. Ám bizonyos az is, hogy az elfogadott normatív rend értékeinek megvalósítására törekvés, azok megvalósítása biztosításának kötelezettsége a jogállamot rögzítő alkotmányunk alapján államunkban törvényes kötelezettséggé hatalomnak, polgárnak egyaránt. Lehet elvben törekedni egy másfajta alap elfogadtatására formalizált (jogszerű politikai) vitákban, de senkinek sincs joga az alaptörvény értékrendjét azon az alapon megkérdőjelezni, hogy neki személy szerint nem tetszik. El lehet innét menni oda, ahol mások a közösségi rend szabályai, de országunkban a magyar alkotmány tételeinek és értékeinek elfogadása kötelező!⁷

⁷ 54/1996. (XI. 30.) AB hat. ABH 1996. 173. ZJ párh. ind. 201. „Jogállamban az államhatalom, a jogalkotó nem oldhat fel minden kötöttséget a költségvetésre hivatkozással. Belül kell maradnia a költségvetés lehetőségein, de azon belül az ellátott és megrövidített területek rangsorának megállapításánál tartozik az alkotmányos rangsort, az alkotmányos kiemeléseket figyelembe venni. Sem a szakszerűség, sem a könnyebb kezelhetőség, sem a magánosítás, sem a piacgazdaság nem elegendő indok arra, hogy alkotmányosan védett területek háttérbe szorítását a politika azokkal indokolja, mikor eszközeit célok érdekében csoportosítja. ... Az alkotmányos jogok kiüresítése jogállamban elfogadhatatlan, kivált nem más alkotmányos, hanem fiskális szempontok kedvéért.

Tizenöt éve jogállami keretben létünk és a jogállamot megvalósítani törekvő terveink, eredményeikkel és eredménytelenségükkel, okot adnak arra, hogy aggodalom ébredjen⁸ mindazokban, akik valóban vallják az értéktartalmú jog és értékmegvalósító hatalmi szervezet szükségességét. A „sollen” – vágyott – alig-alig megy át a „sein” – létező – kategóriába, noha annak minden formális keretét és biztosítékát, úgy véltük, megteremtettük az 1989. októberi alkotmány kihirdetésével. Óhatatlan felvetődik a kérdés: akarjuk-e, mi magyar polgárok, magyar társadalom, igazán a jogállamot? Belátjuk-e, hogy e nélkül céljaink távlatilag nem elérhetők? Hogy csődbe visz minden könnyelmű játék pillanatnyi, személyi, csoportelőnyökkel, még ha anyagi hasznuk statisztikailag ki is mutatható az adott időpontban?⁹

Kollégák, tanítványok sokszor hallhatták tőlem azt az állásfoglalást, hogy az Alkotmányt nem módosítani, hanem megvalósítani kellene. Az utóbbi évek történései arról győztek meg, az Alkotmányt bizony indokolt lenne úgy módosítani, hogy érvényesülésének biztosítékai abban megjelenjenek és általa meg is valósuljanak.

⁸ Vö. ZJ Az írott malasztól a jogállamig, int. Észak-Magyarország, 1993. aug. 19. ZJ A társadalmi átalakulás jogi-etikai gondjai In: Európajogi tanulmányok 2. Bp. 1996 (ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Európai Unió Dokumentációs és Kutatási Központ) p. 244–254., ZJ Rechtsbewusstsein im Rechtsstaat, Bevezető ea. a tutzingi magyar–német találkozón, máj. 1. in: Gedankenaustausch zwischen deutschen und ungarischen Juristen, Konferenzbeiträge 1997–2003. Bp. 2004. 17–21., ZJ Értékek a polgári jogban, ea. 1998. ápr. 22-én az MTA jogi bizottságában, in: Magyar Jog, 1998. aug. p. 449–455., ZJ Az alkotmányos értékrend követelménye, korreferátum az MTA ülésén, 1997. máj. 8. in: „A demokrácia intézményrendszere” – Magyarország az ezredfordulón – Rendszerváltozás: Piacgazdaság, társadalom, politika, MTA, 1997. 53–60., ZJ Alkotmány, értékek, polgári jog, in: A polgári jogi tudományos diákkör évkönyve, 2001/2. Bp. 2003. 225–250., ZJ Az Alkotmány értékrendje, Nádasy Alapítvány ea. 2004. aug. 7. in: Szimposiumok, 2004. II. A bizalom helyreállítása, 48–52. o.

⁹ ZJ Akarjuk-e igazán a jogállamot? Int. Krónika (Szombathely) 1996. febr. 5.

A megvalósulással kapcsolatos gondokról, és a megvalósulás biztosításáról szóló lehetőségekről szeretnék ma szólni, abban a teremben, ahol a jogállam tudásának új lehetőségét megteremtő Kar hagyományaiban kapcsolódik a magyar tudományosság, törvényesség és műveltség hordozására másfél századdal előbb létrehozott Szent István Társulat és Szent István Akadémia előzményeihez. Egyúttal megkísérlem összefüggően bemutatni azt a rendszeresen folytatott tevékenységet, amelyet elaprózva, gyakorlati kérdésekkel foglalkozva de mindig a jog belső értéktartalmát keresve évek során ez irányban végeztem.

Alkotmányos értékek – Demokrácia

Az Alkotmánybíróság már idézett meghatározása a Magyar Köztársaság alapértékeiként a függetlenséget, a demokráciát és a jogállamiságot jelölte meg. Közülük a demokrácia a törvény előtti egyenlőség, a diszkrimináció tilalma és a többség döntési joga tételeiben valósul meg.

Úgy gondolhatjuk, ha valami létezik a köztársaság alapértékei közül, hát a demokrácia az. Megszűntek a kiváltságok, egyenlő jogalanyiség illet meg minden embert, egyenlő szavazata van mindenkinek a közügyekben, mindenkinek módja van informálódni, ennek alapján véleményt alkotni, véleményét kifejtteni, törekedni arra, hogy másokkal nézeteit elfogadtassa.

Hol érhetőek tetten a demokráciával kapcsolatos problémák közéletünkben? Például a közös és egyenlő *politikai felelősség* terén. Nincs jogállamban jog felelősség nélkül. A demokrácia, a közügyekben való egyenjogú részvétel ugyan szabadság, s a szabadság gyakorlása miatt nem vonható felelősségre senki, az szabad – de a szabadság valós gyakorolha-

tóságának meg kell teremteni az alkotmányos előfeltételeit.¹⁰ Általában úgy vélik, hogy a szabad sajtó és média, a közéleti ügyekről való tájékozódás lehetősége és e tájékoztatás szakszerű, kiegyensúlyozott volta a feltételeket folyamatosan biztosítja. Ha jobban odafigyelünk, észlelhetjük, hogy mindezekben a tereken van bőven kívánnivaló. Az alkotmányos jogállam értékrendje pedig belebotlik saját korlátjaiba: szabadság gyakorlását, erkölcsi tartást nem lehet jog által kikényszeríteni, csak lehetővé tenni. Ám ha nincs, úgy hiába a legjobb jogalkotói szándék vagy normatív megfogalmazás: nem születik meg az érték csak úgy véletlenül, azért meg kell vívnia a maga harcát értékkereső egyénnek és társadalomnak egyaránt.¹¹ Lehet ez irányba nevelni, biztatni, lehet tájékoztatni, tudatosítani: ahol valódi igénye nem ébred a felelős értékkeresésnek, mindez hiába, s viszont ahol ismeretlen a felelős cselekvés belső öröme, nem is fognak afelé törekedni: *ignoti nulla cupido* – nem vágyunk arra, amit nem ismerünk.

S aztán azok az ördögös részletek: Ki is a hatalom hordozója? Nyilván a nemzet, az állampolgárok felelős, mert tudatos összessége.

¹⁰ Vö. az Alkotmánybíróságnak a vallás szabad gyakorlásával kapcsolatban kifejtett álláspontját.

¹¹ Rudolf von Jhering, *Der Kampf ums Recht*, Wien 1872. Ez a harc bizonyos keretek közt a múlt rendszerben is lehetséges volt, a hatósági túlkapásokkal szemben a jog érvényesítése a polgárok érdekében a Legfelsőbb Bíróság előtt esetenként sikerrel járt. Ilyen eseteket jogi szakfolyóiratokban ismertettem már ügyvédként is, vö. Az ingatlan fogalmának alakulása – problémák az illetékjogi gyakorlatból, *Magyar Jog*, 1972/6. 360–363., Polgári jog és családi jog viszonya egy gyakorlati eseten, *MJ* 1973/3. 282–284., Gyakorlati kérdések az öröklési jogból, *MJ* 1978/12. 1102–1105., Haftung für immateriellen – Nichtvermögensschaden – im ungarischen Recht, *Acta Iuridica*, 1983. 207–221., Jogalap nélküli gazdagodás egykor és ma, *Jogtud. Közlöny*, 1987/9. 471–480., Építményi jog és osztott tulajdon de lege interpretanda, *JK* 1988/2. 73–78., A jogász erkölcsse, *JK* 1990/1. 17–27., A jogi módszertantól az erkölcsre épülő jogrendig, *JK* 1990/5. 183–184.

Engedtetsek meg itt egy gondolati betoldás. Nemzet és nép fogalmai a közelmúlt szóhasználata által megrontva, nem mindig tiszta értelmükben használatosak. Értelmezésben a *nép* etnikai fogalom. A magyar nép elsősorban a közös anyanyelv és a közös kultúra által összekötött, vérségi kapcsolatokkal is rendelkező, bár fajilag korántsem egységes, de e néphez tartozásában mégis tudatos magyarok összessége, állampolgárságra, politikai hovatartozásra, de társadalmi állásra is tekintet nélkül. Nem lehet a népből kizárni sem a művelteket, sem a gazdagokat, sem a más országban élőket, sem az abba csak egy-két nemzedék óta beleolvadottakat: minderre történtek kísérletek, és mindezek hozzájárultak az etnikai fogalom politikaivá torzításához.

Ezzel szemben a *nemzet* politikai fogalom. A magyar állam polgárai tartoznak a magyar nemzethez. Kölcsey megfogalmazásában nálunk nemzetnek neveztetik egyenként s összesen a közügyekre befolyással bíró – s mivel legalábbis potenciálisan, várományként, minden magyar állampolgár megkülönböztetés nélkül beleszólhat nálunk a közügyekbe, tehát minden polgára a magyar államnak tagja egyúttal a magyar nemzetnek.

Az Alkotmány 2. § (2) meghatározása, „minden hatalom a népé”, itt nyilván a nemzet fogalmát helyettesíti a nép szóval, s e „nép” sem az „urakkal” szembe állított, sem az „idegen fajúakkal” szembeállított népfogalmat nem kívánja alkalmazni, hanem egyszerűn a szocializmusból visszamaradt népszuverenitást használja a nemzeti szuverenitás történelmi, de a szakasz megfogalmazásakor, 1990-ben, már szokatlan kategóriája helyett. Ugyanez a helyzet a „népszavazással” kapcsolatban is, bár ott a választók akarata szembe van állítva a népképviselők akaratával (akik a népben ugyancsak a nemzetet képviselik) (Alk. 19. § [1]). Ezzel szemben a magyar állam vagyona helyesen „nemzeti vagyon” az Alkotmány

szerint (Alk. 10. § [1]). Az Alkotmány 6. § (3) pontja pedig megkerüli ezt a terminológiai kérdést, midőn egyszerűen azt rögzíti, hogy a Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért. E határon kívüli magyarok, helyes szóhasználattal, tagjai a magyar népnek, hisz etnikai entitásukat csak maguk adhatják fel, de egyelőre nem tagjai a magyar nemzetnek. A kettős állampolgárság ezt a nemzet-hez tartozást adná meg nekik, jog szerint.¹²

Az állam minden tisztségviselője a szuverén közösségtől, a nemzettől kapta meghatalmazását, minden országgyűlési képviselő ezt a közösséget köteles képviselni (Alk. 20. § [2]). Párt a szuverén nemzet által megbízott, hatalommal felruházott szervezet nem utasíthatja, rajtuk keresztül közhatalmat nem gyakorolhat. A közösség, a nép (helyesebben a nemzet) akaratának kialakításában és kinyilvánításában működhetnek közre a pártok, ám saját akaratukat nem helyezhetik e közakarat helyébe, sem elébe (Alk. 3. § [2]).¹³ Az Alkotmány megszövegezői, telve a pártállami lét tapasztalataival, nem véletlenül fogalmazták meg az Alkotmány 3. §-át. S nyilván nem véletlen, hanem a ma élő nemzedék tudat alatti énjébe beleivódott ösztön hat abba az irányba, hogy a közéletben ez a nemzet iránti felelősség lassan eltolódik két irányba is.

A liberális gondolkodás a nemzeti elkötelezettséget iparkodik lerázni, mert valamely világpolgárságban, a piaci sze-

¹² ZJ Kettős állampolgárság – megjegyzések a református zsinat állásfoglalásához, 2004. nov. 12. in *Confessio*, 4. 11–12. o., ZJ Szavazzunk – és igennel, *Dabasi Hírek*, 2004. dec. 5. Népszavazási szám 1.

¹³ Már csak azért sem, mert hiszen a pártprogramokban megfogalmazott, a népakaratot kifejezni kívánó tervek többségükben nem pártok tagjai, hanem pártokon kívül álló, csak a terveket elfogadó vagy helyeslő állampolgárok nyilatkoznak meg, ők adják a képviselők meghatalmazását. A meghatalmazott pedig a meghatalmazó érdekében és akarata szerint köteles feladatának, legalább saját ügyében tanúsított lelkiismeretesség szerint, eleget tenni.

replők nagy nemzetközi, nemzetek feletti egységében gondolkodik, világpolgár kíván lenni. A nemzet határainkon bévül maradni akaró része pedig azon az úton halad, hogy „a Párt” helyett a pártok uralmát vegye természetesnek a közéletben, ahhoz igazodjék. A Magyar Demokrata Forum frakciójának története, a Parlament elnökének – szerintem nyíltan alkotmányellenes – támogatásával, példa arra, hogyan gyakorolnak pártszervek képviselők, a törvényhozói hatalom részesei felett, uralmat. A 2004. évi nyári kormányválság példa arra, hogy az Alkotmány nyílt akaratával szemben mint veszik át pártok a parlamenti frakciók hatáskörét, üresítik ki pártok a köztársasági elnök választási jogkörét, még hozzá a demokrácia elvére hivatkozással, az alkotmányos jogállam sérelmére.¹⁴

A demokrácia értéktartalma kettős: biztosít jogot a kisebbség számára, de biztosít jogot a többség számára is. A kisebbség joga véleményének szabad nyilvánítása, s a többség ezt a kinyilvánított véleményt közügyekben „*sine ira et studio*”, előítélet nélkül köteles mérlegelni, mielőtt végleg állást foglalna. (Nem a javaslatot tevő személye, hanem a javaslat tartalma szerint.) A vélemények kölcsönös ütköztetéséhez a jogrend keretein belül, sajtószabadság, média tájékoztatási kötelezettség útján, de közvetlen rendezvényeken történő eszmecserekkkel is, tényleges lehetőséget kell biztosítani. A tájékoztatásnak kiegyensúlyozottnak, a vélemény kifejtésének szabadnak kell lennie, szabadnak abban az irányban is, hogy a véleményét hirdető kisebbség nem erőszakol-

¹⁴ ZJ Kérdezni tudni kell (Kormányválság az Alkotmány tükrében), *Heti Válasz*, 46. 2004. nov 11. 60. o., ZJ Államjog vagy jogállam, válasz Körösi Andrásnak, *HV V. 1. 2005. 01. 6. 62. o.*, ZJ Jogállamból – elégséges, *MJ 2005/2. 91–94.*, ZJ Észrevétel dr. Bitskey Botond és dr. Tordai Csaba válaszára, *MJ 2005/6. 332–333.*

hatja véleményét¹⁵ a többségre. (Szabad oda nem figyelni is!)¹⁶ Így az egyre elterjedtebb magamutogató és közterületet – nem mindig indokoltan – lefoglaló tüntetések és demonstrációk olyan helyre összpontosítása, ahol meg is találhatók, de nem tola­kodnak bele minden áron mások életébe, ez lenne összhangban a demokratikus társadalmi renddel.

Néha szinte elfelejtjük, hogy a demokratikus jogállamban a többségnek is vannak jogai. A vélemények szabad ütköztetése után minden olyan közkérdésben, amelynek egyféle megválaszolása szükséges, a többség álláspontja követendő, mégpedig a kisebbség által is, jóhiszemű együttműködéssel. (A csendes szabotázs, az ellendrukker magatartás nem fér össze a demokratikus értékekkel.)

Közéleti gyakorlatunkban, éppen a közszolgálati sajtó és média sokszor egyoldalú beállítottsága miatt is gyakori, hogy kisebbségek szinte sértésnek tekintik, ha a többség is igényt tart álláspontja megfogalmazására. Egyes kisebbségi elképzelések a tolerancia igényével mindent elborítón jelentkeznek, de ha a velük szemben álló többségi álláspont nyilatkozik meg nyilvánosan, intoleranciáról, erőszakról, illetéktelenségről panaszkodnak. Különösen gyakoriak az ilyen hangok, ha a közügyekben formált erkölcsi nézetek valláserkölcsei fel­fogással egyezően jelentkeznek: mintha a közéletből a vallásos emberek nézeteikkel együtt ki lennének tiltva és magánlakásuk falai közé száműzve. (Még ott is kifogásolják meg­nyilatkozásukat, ha az a következő nemzedék neveléséhez jelentkezik: mintha a vallásos szülők alapszabadsága gyerme-

¹⁵ ZJ A vallásszabadság gyakorlati kérdései az Alkotmány és az alkotmánybíró­sági határozatok tükrében, ea. a MKPK Titkársága által rendezett konferen­cián, 2001. szept. 28., in: *Iustum, aequum, salutare*, I. 2005/1. 89–102.

¹⁶ ZJ Jelentés a tömegdemonstrációk ügyében, hozzászólás a Parlamenti bi­zottság vitájához, 2003. 02. 14.

keik nevelésére nem lenne rögzítve az Alkotmányban (Alk. 67. § [2]).

(Élesen nyilvánul meg ez az antidemokratikus szemlélet a homoszexualitással összefüggésben minden esetben, pártolói akár a vallásszabadságot is sértő módon követeltek a többségtől önkorlátozást. Erre még később részletesen kitérek.)

A demokrácia értékei közé tartozik a közügyekben megnyilatkozó polgárok véleményének egyenlő súllyal való figyelembe vétele. Egyértelmű, hogy választásnál, népszavazás során, minden állampolgárnak azonos súlyú állásfoglalása van. A gyakorlat két irányban is felvet ezzel kapcsolatos gondot.

Alkotmányunk (68. § [3]) biztosítja a nemzeti és etnikai kisebbségek részét a néphatalomban és így képviselőkhöz is jogot ad nekik. Ezt a jogot azonban mind ez ideig – 15 év óta – nem sikerült a gyakorlatba átültetni, azzal a kifogással, hogy így a népi, etnikai kisebbségek, mint a nemzet részei, többlet szavazathoz jutnának a választások során, ami az egy személy – egy szavazat elvét törné át. Jellemzőn olyan kérdés, ahol az ismeretlen még oly kis politikai többlettényezőztől való félelem is megbénítja a cselekedni köteles akaratot, holott annak külpolitikai, a magyar nép határainkon túl élő részeire gyakorolt hatása, jelentős lehetne. Itthon nyilván néhány mandátumról van csak szó, még akkor is, ha számára tekintet nélkül minden kisebbségnek adnánk legalább egy parlamenti helyet. Igaz, hogy a jelenlegi kiélezett parlamenti megosztottság mellett ez a néhány szavazat akár el is dönthetné választáskor a parlamenti erőviszonyokat, (kivált a nemzet közömbös egyharmadára tekintettel).

Magyar választásokon lehetségesek a választási szövetségek. Ennek jegyében a kerületi helyek második választási menetében kisebbségben maradt – kerületi képviselő nélkül maradt – szavazatok a második-harmadik fokon, területi vagy országos listában összegezve, szavazataik révén képviselő-

letet nyerhetnek. A legutóbbi választáson előfordult, hogy a második fordulóban egyes kerületekben a több szavazatot kapott párt jelöltje kisebb szavazati súllyal rendelkező szövetségese javára lépett vissza, s ezáltal a versenyben maradt kisebb párt jelöltje megkapta a kerületi többséget, míg a visszalépett szavazók jelöltje után formailag „képviselő nélkül maradt” nagyobb szavazati szám került át még egyszer megmértetésre a területi listára. Előttem nyilvánvaló, hogy e szavazatokról nem lehet biztossággal állítani, miszerint a kerületben nem eredményeztek mandátumot, ha a két – nagyobb és kisebb – csoport összesített szavazatai révén lett a jelölt képviselő, miközben az így formailag, pártszempontból, „kiesett” nagyobb számú szavazat alkotmányellenesen jutott még egyszer mérlegelésre a területi lista helyeinek elosztásánál. A Választási Bizottság, majd a Legfelsőbb Bíróság az ezzel kapcsolatos kifogásokat figyelmen kívül hagyta, utóbbi főleg formai indokolások alapján, jó példáját adva annak, hogy a jelenlegi bírói kar a rendszerváltás óta rá háruló politikai döntési szerepkörnek nem tud, sokszor nem is akar megfelelni.¹⁷ Hiányzik a Közigazgatási Bíróság!

Tényként rögzíthetjük azt a helyzetet, hogy valójában a pártok nem a népakaratot törekszenek formálni, hanem saját előnyös hatalmi helyzetüket erősíteni. A választási előkészületek során sokkal kevesebb szó esik az ország valódi nehézségeiről és az azokkal való szembetekintésről, mint a versenytárs lejáratásáról, a megszerzett hatalom révén elér-

¹⁷ Alig tudom másképp értékelni, mint döntéstől való húzódozásnak, ha volt alkotmánybíró, ügyvéd, egyetemi tanár kérelmét azon formai okon utasítják el a Legfelsőbb Bíróságon, hogy ügyvédi ellenjegyzés nélkül érkezett. Vö. ZJ A töredékszavazatok beszámítása, vélemény Magyar Nemzet, 2002. 4. 27., ZJ A töredékszavazatok ügyében, beadvány az OVB-nek a LFB részére 2002. 4. 27., ZJ Töredékszavazatok, int. Demokrata, 2002. Ezt tanúsította egyébként a pártüggyekben, mint a KDNP vagy a FKFP ügyeiben folyó bírósági eljárások elhúzódnása is.

hető csoportelőnyökről. Végigelemeztem egyszer a magyar reformkortól kezdve napjainkig, hogy milyen érvekkel, tervekkel, szólamokkal vagy jelszavakkal törekedtek politikai mozgalmak, majd pártok a választók kegyeit a maguk számára megnyerni. Az volt szomorú megállapításom, hogy a reformkorban a szemben álló irányzatok is bizonyos tisztelettel fordultak egymás felé, és érvelésük általában pozitív, érték-kereső volt. Ez a tartalom egyre fogyatkozott az idővel. Ma már általánosan elmondható, hogy inkább a választók rossz adottságaira, irigység, gyűlölet, haszonlesésre játszanak rá, anyagi előny hangoztatásáról, vagy a megszólás, rágalom eszköztárának bevetéséről szólnak a viták. Nem azt keresik, nem amellel érvelnek, mi a jobb, hanem arról szól a történet, hogy ki a rosszabb.¹⁸

A demokrácia nem oldja fel egyenlőségi tételével a szakmai felelősséget, amelyet az írástudók, a tisztviselők, a maguk vállalt és átruházott körében viselnek. Sőt! Ez a felelőség annál erősebb, minél jelentősebb a kérdés a köz szempontjából. A szakértelmet igénylő közmegbízást vállalók nem bújhatnak ki felelőségük alól azzal, hogy a közösségre tolják át a döntést. A közösségtől azt lehet megkérdezni, kiben bízik, vagy azt, hogy mi a véleménye világosan átlátható és átértethető, következményeiben és terheiben is egyértelmű, kérdésben. Ám, ahol szakmai, tudományos, akár nem is teljes biztossággal előre megjósolható eredményekről kell döntenet, ott a bizalom kötelezi a tisztség, tudomány hordozóit a felelőség vállalására.

Ez a felelős hatalomgyakorlás, a meghatalmazásra és megbízásra figyelemmel, teljes odaadással és egyéni szempontok háttérbe rendelésével, csakis erkölcsi tartással, etikai alapon

¹⁸ Vö. ZJ Erkölcs és választások, ea. a Zrínyi Ilona-körben febr. 14. in: Vigília, 2002/8. 562–571.

oldható meg. A jog csak határokat és keretet adhat, annak betöltése a közösség részéről bizalom kérdése, amire tisztességgel, odaadással kell válaszolni, és felelősen azzal elszámolni. Kivált a jogász hivatások körében, ahol szinte kézenfekvő közhatalmi megbízások elnyerése, kell ennek az erkölcsi tartásnak különös súllyal jelentkeznie.¹⁹

Nincs helye demokráciának olyan közösségekben, ahol a vezetés, az irányítás a cél érdekében szükségszerűn egységes, mint a fegyveres testületekben, az ügyészi szervezetben, az államigazgatásban. Nincs helye az egyetemen, bár az tanárok és hallgatók egy célra egyesült közössége: mégis, hogy a célhoz mely út vezet és azt hogyan kell járni, a tudomány művelői közé már bejutott tanárok felelőssége és joga eldönteni.²⁰

A jog művészetéhez tartozik meghatározni azokat a kereteket, ahol az egyébként nem demokratikus jellegű testületek tagjait is megilletik szabadságjogok. Így az egyetemek hallgatói önkormányzataiban, avagy pl. a hadseregben, ahol a panaszjog korlátozása ellen annak idején közösen foglaltunk állást Ádám Antal, Kilényi Géza és Vörös Imre kollégáimmal.²¹

Jogállami hatalom

A jogállami hatalom gyakorlóit egyenként és összesen – az elsődleges cél, a szabadság biztosítása, és a másodlagos cél, az együttműködésből adódó többletértékek megvalósításának szervezése és eredményének a közösség számára célszerű fel-

¹⁹ ZJ A jogász erkölcsé, ea. a Márton Áron Társ.-ban márc. 13. In: JK 1990/1. p. 17–27., ZJ Bírói etika ea. Veszprémben, 2001. 5. 7., in: Ünnepi kötet Boytha Györgyné tiszteletére, Bp. 2002. 156–165.

²⁰ Vö. ZJ Demokrácia az egyetemen, ea. a Szt. Ignác Kollégiumban, 2002. márc. 28-án, in: In honorem magistrorum, Botos Gábor ek. Bp. 2005. 175–178.

²¹ Vö. 51/1991. (X. 19.) AB sz. hat. ABH 224. sk. különvéleményét.

használása érdekében – *szolgálatot* teljesítenek. Azért felelnek és arról számot adni a megbízónak vagy szerveinek, végső soron a nemzetnek kötelesek. E szolgálat elvállalása és teljesítése a hatalom hordozói részéről – jogrend adta hatáskörben – erkölcsi értéket valósít meg, és ugyancsak szabad, bár korlátozott körben és módon érvényesül.²² Az Alkotmánybíróság munkája során többször is rögzítette, hogy a hatalom korlátjai az Alkotmányból következnek és a hatalommal felruházáskor már léteznek. Nem értelmezhető kiterjesztőn és nem alakíthatók szokás útján, mert ez ellenkeznék a jogállam legjelentősebb értékével, a *jogbiztonsággal*. A polgároknak tudniuk kell, mire és milyen mértékben adnak maguk felett egyeseknek hatalmi jogosítványokat.

Hadd idézzem ezzel kapcsolatban egyik saját szövegezésű párhuzamos indokolásomat, mint ami a követelményt bővebben fejti ki az alaphatározatnál.²³ „Az alkotmányos jogállam elengedhetetlen jellemzője, hogy az államhatalom letéteményeseiről az Alkotmány egyértelműen rendelkezék. *Közhatalom csak törvényen alapulhat. Ezen a területen nem lehet joghézag*, az ellentmondana a magyar államiság alkotmányban meghatározott jellegének. Nincs mód arra, hogy az alkotmány értelmezendő szakaszainak a hatalom letéteményesei egymás közti megállapodásával alakuljon ki gyakorlatban az elfogadott értelme. Az Alkotmánybíróság köteles a közhatalom határait és gyakorlásának módját az érvényes Alkotmány alapján kifejtetni; ha a törvényhozás a kifejtés alapján meghatározott alkotmánymagyarázattal nem ért egyet, alkotmánymódosítással adhat az Alkotmány érintett szakaszainak más tartalmat, mint amelyet azokból az Alkotmánybíróság értelmezéssel levezet.”

²² ZJ Egy Kormányának sincs „szabad keze”, Magyarország, 2004. ápr. 20.

²³ 48/1991. (IX. 26.) AB hat. ABH 1991. 189 sk.

Ugyancsak erkölcsi követelmény, hogy a hatalom hordozója se egyénileg, se testületileg ne kívánjon magának aránytalan hasznot, juttatást biztosítani, főleg ne saját hatalma kihasználásával. Utalok itt arra a rosszízű törvényre, amellyel 1990-ben az országgyűlés a maga tagjai számára, megbízatásának lejárta előtt, aránytalan és jogrendünkbe nem illő végkielégítéseket állapított meg.²⁴ Az Alkotmánybíróság 1994-ben, az Alk. 20. § (1) szó szerinti formális értelmezésével, nem minősítette alkotmányellenesnek a törvényt. Szerintem, tévesen.

„Álláspontom szerint a megtámadott törvény *nemcsak etikailag kérdőjelezhető meg, hanem alkotmánysértő is, mert sérti a jogállami jogalkotás alapelveit, de ellentétes az Alkotmány 70. B §-ával is*. Lehet, hogy ennek megállapítása éppen akkor, amikor a parlament mandátuma lejár, váratlanul érintene egyes képviselőket és sértené a jogbiztonság ugyancsak létező szempontját. (A támadott tv. az 1990. évi XVI. és LXVII. tv. volt.) Az Alkotmánybíróság azonban csak panasz alapján, az Országgyűlés megbízatásának utolsó hónapjában foglalkozhatott a kérdéssel. Lehetősége lett volna – a két szempontot egyeztetve – a hatályon kívül helyezés időpontját úgy megállapítani, hogy a most feloszló képviselőház tagjait már ne érintse. A megsemmisítéssel módot adhatott volna a következő Országgyűlésnek jogállami megoldás keresésére a kérdés rendezéséhez. A panasz pusztá elutasítása kellő figyelemfelhívás nélkül nem segíti a tartalmi jogállamiság megvalósítását.”

A jogállam akkor tud a *jogbiztonság* érték követelményének eleget tenni, ha szabályaiban világos, egyértelmű, igaz. A jog ehhez igazságos biztonságot biztosít. Igazságosat annyiban, hogy a jog szabálya nem lehet félrevezető: amint tilos

²⁴ 397/B/1994. AB hat. ABH 1994. 712 sk., különvéleményem, 716. o.

hamisan megkerülni, tilos vele, a jog segítségével, hamis látszatot vagy csalfa biztonságot teremteni. Csak így megragadható az egyes polgár számára, így teszi őt „az igazság szabaddá”. Törvény nem lehet félrevezető eredményében sem, még kevésbé célzatában. Sajnálatos módon erre is adódik példa a gyakorlatban. Hadd idézzek itt néhány okfejtést alkotmánybírói gyakorlatunkból, saját megfogalmazásaimból.

Az OTP lakáshitelek alkotmányosságáról szóló AB határozat párhuzamos indokolásából²⁵:

„A jogállam nem csaphatja be polgárait. Tartozik őket, jogszabályain keresztül is, valós céljairól őszintén és felismerhető, érthető módon tájékoztatni. A kifogásolt jogszabály ezzel a kötelezettséggel ellenkezik. Emiatt sérti az Alkotmányban előírt jogállamiságot. Áttételesen a jogbiztonsággal is ellenkezik. De ellenkezik az ugyancsak a jogállamiságból folyó világosság, egyértelműség és igazság követelményeivel is.”

Más indokolás az adójogszabályokkal kapcsolatban²⁶:

„Álláspontom szerint a jogállamiság fogalmába ütközik és ezért alkotmányellenes forgalmi adóval sújtani olyan tevékenységet, amely nem felel meg a polgári jog általános fogalma szerint a forgalomba hozatalnak. A jogalkotó nem szabad az adónemek alkalmazásában. Vagyonadót csak vagyonra, jövedelemadót csak jövedelemre, illetéket csak állami szolgáltatás ellenében és forgalmi adót forgalmazás után vehet ki.

Ugyancsak adójogi témában²⁷:

„Az Alkotmány 2. §-a szerint Magyarország demokratikus jogállam. Ebből folyik a jogrend elsődlegessége, a jogbiztonság szükségessége. Utóbbinak követelménye, hogy a jogszabá-

²⁵ 731/B/1995/4. ABH 1995. 801. különvélemény, 809.

²⁶ 387/B/1990/6. AB hat. ABH 1991. 422.

²⁷ 579/B/1990. AB hat. ABH 1991. 434. különvélemény, 436.

lyok szövege egyértelmű legyen, azaz a jogi fogalmakat az összes jogterületeken egységes értelemben használja a jogalkotó.

A demokratikus jogállamiságból folyik, hogy a jogot az állampolgárok közössége alakítja az Alkotmányban meghatározott módon. Ehhez szükséges, hogy a *jogszabálytervezetek a javaslattevő szándékát nyíltan kifejezzék*: a jog nem a politikai szándék leplezését hivatott szolgálni, és minden ilyen jelenség – akár tudatos, akár csak felületességből ered, ellenkezik a jogállamiság elvével.

A panaszosok által kifogásolt két rendelkezésben a személyi jövedelemadóról szóló törvény az ingatlan eladása, illetőleg a készpénz takarékbetétbe helyezése esetén mutatkozó nominális jövedelmeket adóztat. A takarékbetét után befolyó kamat egészét, valamint az ingatlan szerzési és eladási ára közötti különbözet egészét adóalappá nyilvánítja.

A SZJA a jövedelmet rendeli adóztatni. Az Alkotmány 70/I. §-a a jövedelmi és a vagyoni viszonyoknak megfelelő közteherviselést írja elő.

A SZJA meghatározza, hogy mi tekintendő jövedelemnek, az Alkotmány 70/I. §-ának értelmezése szempontjából azonban a »jövedelem« és »vagyon« fogalma a fogalmak általános értelme és nem az SZJA fogalom-meghatározása szerint alkalmazandó.”

Az építőmesteri foglalkozás gyakorlásának kerülő úton való ellehetetlenítéséről²⁸:

„A T. *in fraudem*, kerülő módon a kamarai tagság lehetőségének kizárásával teszi lehetetlenné a más jogszabályok által elismert tevékenység folytatását. A T. és a korábbi – jelenleg is hatályos – jogszabályok között tehát olyan kollízió keletkezett, amely egyes, a szabályozás körébe tartozó személyekkel szemben egzisztenciavesztéssel járó jogfosztó, hátrá-

²⁸ 40/1997. (VII. 1.) AB hat. ABH 1997. 282. különvéleményem, 289.

nyos megkülönböztetést tartalmaz, ezért az alkotmányellenességet meg kellett volna állapítani.”

A jogállam a békés egymásmellettiesség megélésének és kibontakoztatásának kerete (Alk. 6. § [1]).²⁹ Amint már jeleztem, ehhez őszinteség és bizalom, valamint a viták rendezésére szolgáló formalizált utak elfogadása szükséges.³⁰ Csupa etikai előfeltétel. Nincs azonban tartós társadalmi értéktermelés, nem „boldogul” a társadalom, ha ezeket az alapfeltételeket el nem fogadja. Igen nagy a hatalma a tájékoztatásnak, módja van félretájékoztatni is. Mindenkit meg lehet átmenetileg téveszteni, sokakat huzamosan is, de mindenkit vég nélkül nem. Ha viszont a jogrenddel és hatalommal való visszaélésre fény derül, az megrontja és eltorzítja a társadalmat, mely esetben az értékes célok társadalmi megvalósítása illúzióvá foszlik, vagy olyan visszahatásra készíteti a közösséget, amelynek következtében vagy a hatalom megbízását vonja meg, vagy a közös célokért való együttműködést adja fel.

Jogállami Alkotmányunk betartása és megvalósítása elsőrendű társadalmi érdekünk. Nézzük hát részleteiben az Alkotmány által hordozott értékeket, jelenlegi alkotmányunk sorrendjében.

Tulajdon

Az alkotmányos értékek közül először a rendszerváltozás által elvileg is mélyen érintett tulajdonviszonyok, valamint a piacgazdaságon belül fontossághoz jutott vállalkozói és szerződési szabadság kérdésére vonatkozó értékeket kívánom szemrevételezni (Alk. 9–13. §§).

²⁹ ZJ A jog a béke útja a társadalomban, Kapu, 2000/10. 76–79.

³⁰ ZJ Az Alkotmány értékrendje, in: Egyén és társadalom: a bizalom helyreállítása, Nádasy Akadémia Symp. 2. Bp. 2004. 48. o.

Alkotmányunk elvi szinten rögzíti, hogy nálunk az addigi tervgazdálkodási rendszerrel szemben piacgazdaság létezik. Ennek nincs külön alkotmányos értéke, ez gazdasági viszonyrendszer. A gazdasági rendben azonban egyenjogú, és egyenlő mértékben védendő a köztulajdon és a magántulajdon³¹, mint alkotmányos alapjogok, értékek.

Talán különös, de egyáltalán nem egyértelműn tisztázott elvi szinten sem, hogy itt kétfajta tulajdont állít egymással szembe a törvény, mint ahogy azt a római jog tette³², s azok egyenlő védelmére azért hivatkozik, mert a megelőző rendszerben értékrangsor állott fenn közöttük – első a köztulajdon (szövetkezeti tulajdon), követi a személyi tulajdon, majd (túrt kategóriaként) magántulajdon (termelési vagy tőkét képező javak magánkézben). Ezen belül különböztettek termelő javak és fogyasztási javak, valamint személyes életkörülmények alakítására szolgáló, tartós használati jóságok között. Az Alkotmány szerint a tulajdon mindkét fajtájában (köz- és magán-) annak minden tárgya egyenlő védelmet kap, alapjogvédelmi szinten.

³¹ 29/1993. (v. 4.) AB hat. ABH 1993. 230. o. „Az Alkotmány megszüntette az állami tulajdon primátusát a 9. § (1) bekezdése a köztulajdont és magántulajdont egyenrangú minőséggel ruházta fel, a 13. § (1) bekezdése pedig tulajdoni formákra tekintet nélkül biztosítja a tulajdonhoz való jogot... Más gondot vetett fel a felületes kezelés a kétféle tulajdon egyenlő elbírálásával kapcsolatban, nem jelentős, de jellemző esetben: 57/1994. (XI. 17.) AB határozat: A jogszabályi kedvezés a hatósági beutalással terhelt tulajdonos, és az azzal nem terhelt tulajdonos, illetve a beutalt és a lakásért ellenértéket fizetett bérlő között különböztetne helyesen, a jelenlegi szabályozás formalisztikus, önkényes, ezért ütközik az Alkotmány 70/A § (1) bekezdésébe, midőn célja szerint az egyenlőtlenséget feloldani kívánó intézkedést tesz annak (3) bekezdése szerint. (9/1990. (IV. 25.) AB hat. ABH 1990. 48., 752/B/1990. AB ABH 1990. 513., 28/1991. (VI. 3.) AB ABH 1991. 102., 61/1992. (XI. 20.) AB ABH 1992. 282.) Önmagában az alkotmányos cél nem helyettesíti és nem pótolja a helyesen megválasztott csoportalkotó szempontot a kedvezmény megadásakor.

³² ZJ Ius publicum, Bp. 1997. 132–148.

Ma tehát nincs rangsor és más a kategorizálás. Más társadalmi célja van a közvagyonnak, abban a köz tulajdonát képező tárgyaknak, dolgoknak – és más a magánvagyonba tartozó tárgyaknak, dolgoknak. A különböző társadalmi célok összességükben egyenlő súllyal érvényesülnek. A közvagyon is megoszlik tárgyai szerint a közélet működését szolgáló dolgokra (épületek, gépek, bútorok, közlekedési eszközök, nyilvántartások stb.), vannak a közvagyonban mindenki használatát szolgáló tárgyak (*res publico usui destinatae*), utak, hidak, közművek, amelyeket a közvagyon kezelője a cél szolgálataiba állít, létesít, és karbantart, és van a köznek is gazdálkodást szolgáló vagyona, tartalékokat képező javai. A magántulajdon tárgyai is sokfélék és azok jellege ugyancsak nem egységes. Vitán felül vannak e körben olyan azonnali fogyasztást szolgáló dolgok, mint a kifli vagy a pohár tej, amelyekre a tulajdonvédelem állandó és tartós kategóriáit voltaképp felesleges alkalmazni; vannak kifejezetten forgalmi, üzleti célt szolgáló dolgok, mint maga a pénz, vagy a termékek, amelyeket az egyén azért készít, halmoz, készletez, hogy forgalmazhassa őket, s ellenértékükből más szükségleteket fedezhessen, (jellegük szerint inkább vagyonrészek, mint tulajdon tárgyai), és vannak olyan dolgai az embernek, amelyek élete jellegét határozzák meg: lakása, bútora, ruhája, könyvei, használati tárgyai stb.

E vagyon egy része oly gyors felhasználásra kerül, hogy magántulajdonkénti, alapjogi védelme felesleges: elég a normál birtokvédelem (a birtokos személy hatósági védelme), a használat-felhasználás biztosítására. Más része e magánvagyon tárgyaknak közzel szembeni kötelezettséget hordoz: a személy jövedelme és vagyona alapján tartozik a közterhek viseléséhez hozzájárulni (a maga vagyonának, vagyontárgyainak egy részét a közvagyonba beadni) (Alk. 70/I. §). Az e célt elsősorban szolgáló pénz sem igazán tulajdon tárgya, inkább

hordozója, megjelenítője a vagyonnak. Átváltása egyik vagyoni körből a másikba az azok közötti elszámolás lehetőségét biztosítja, voltaképpen a dolog tulajdonának körén kívül.

A szűkebb értelemben vett tulajdonjogot hordozó dolgok, a tulajdon tárgyai, a régi római szemlélet szerint mintegy személyes kapcsolatba lépnek tulajdonosukkal. Hozzá tartoznak, énje környezetét, burkát adják, személyisége jellegét fejezik ki. Ezért van, hogy az ilyen tulajdon elvonása kisajátítás (hisz valakinek sajátjai – *propria sunt*), amelyre csak közérdekből, kivételesen (ha a közérdek másképp nem érvényesíthető), feltétlen és azonnali kártalanítás mellett történhet. E tulajdonról valljuk, hogy a tárgyhoz kötődik, jogként, hogy az idő nem szünteti meg, hogy túléli a tulajdonos személyét is és öröklés révén átszáll a jogutódra, akinek meghatározása bizonyos korlátok között ugyancsak legszemélyesebb védett szabadsága a tulajdonos magánszemélynek.

A tulajdonnal a tulajdonos elvben azt tehet, amit akar. (Benne van a szabadságában, hogy annak tönkretételét, elpazarlását is biztosítja a jog.) Mégis, éppen ez a jog biztosította szabadság hordoz erkölcsi kötöttségeket, amelyek szélső esetben jogi megfogalmazást is kapnak.

Egyrészt a magántulajdon vagyont képez, ami bizonyos mértékben szükséges az emberi, emberhez méltó, valamint a családi léthez is. Ebből az Alkotmány szerint is bizonyos „létminimumnak” megfelelő szint jár mindenkinek. Ámde ez nemcsak a szuverén közösségen belül van így, hanem így van, erkölcsileg feltétlen, nemzetközi szerződésekben kikötötte, globális méreteken is.

Márpedig a javakat jelentő dolgok mennyisége nem korlátlan. Ahhoz, hogy nagyjából átlagosan minden embernek jusson, az átlagot jóval az európai életszínvonal alatt kellene meghatározni: mi, szegény, és a gazdagabbak sorsa után vágyó magyarok, átlagban ugyancsak le kellene adjunk a ma-

gunkéból, hogy el ne vonjuk más rászorulókat elől. Ha elfogadjuk – és Alkotmányba iktattuk – a létminimumhoz való emberi jogot, s ennek biztosításában a társadalmi szolidaritás kötelezettségét, nem követelhetünk magunknak olyan vagyoni értéket, ami nálunk felesleg, fényűzés, de legalábbis nélkülözhető, viszont más létalapjából hiányzik! Az Alkotmány alapján a jogrendnek e kötelezettséget át kellene ültetnie a gyakorlatba, akár vagyonnak e célra történő elvonásával, jövedelem magasabb terhelésével.

A társadalom minden tagjától elvárható erkölcsi szinten, hogy tulajdonával a jó gazda gondosságával bánják, azt társadalmi rendeltetésének megfelelően használja. Hasznosítsa, de ne pazarlón, ne oktanul, ne elvonva azt a ráutaltaktól. Amikor a jog szabályokat szab a családtagok minimális kötelező ellátására, a társadalmi szolidaritás terheinek közvagyonból való biztosítására, amikor előírja a környezet értékeinek megóvását és továbbadását örökségként a következő nemzedékeknek, amikor tiltja a vagyonba tartozó élőlények kínzását – ennek az erkölcsi felelősségnek ad a szélsőséges kilengésekkel szemben hangot. Sajnos, jelzi azt is, hogy mennyire eltorzult gondolkodásunk az önzés irányába, hisz nem minden kor embere szorult arra rá, hogy e kötelezettségeire jogszabály figyelmeztesse!

A magántulajdon védelmét és helyes felhasználásának bizonyos szélső határait a magánjog és családi jog szabályai tartalmazzák. Korántsem úgy, hogy azokkal kapcsolatban az erkölcsi értékek keresésére, megvalósítására ne kellene súlyt helyezni, buzdítani, figyelmeztetni. E téren is mutatkozik az a bizonyos liberális világszemlélet, amely a tulajdonnal kapcsolatos egyéni szabadságot nem kívánja korlátozni erkölcsi szempontokból, mert tagadja a jognak erkölcsi értékeket megállapító, megvalósító szerepét. Elfelejtik e téren is, hogy az Alkotmányt lehet megkísérelni e szabados irányban mó-

dosítani – remélem nem fog sikerülni –, de amíg úgy szól, ahogy szól, addig a szolidaritás, a családtagokkal, gyermekekkel szembeni felelősség, a joggal való visszaélés tilalma tételei annak: a hatalom megbízott hordozói esküt tettek ezen alkotmányos értékek megvalósítására, nem hagyhatják hát azokat figyelmen kívül! Nem szabad olyan politikai programot sem kialakítani, meghirdetni, népszerűsíteni országunkban, amely az alkotmányos értékeket figyelmen kívül hagyja, vagy háttérbe szorítja!

Az Alkotmány a magánfogyasztás közvetlen tárgyait a közbiztonság keretében védi. A személyes használat tárgyait képező dolgokat a kisajátítás korlátozásával és az öröklés biztosításával. Ám a vagyongyarapítás lehetőségét, a tartalékvagyon, a munkával vagy biztosítás révén szerzett járadékokra való igényt is védi az Alkotmány: egyrészt annak rögzítésével, hogy a munkáért jár a megfelelő bér, ellenérték, másrészt a pénz értékállóságának megkövetelésével. Nézetem szerint ez a védelem a társadalmi/szociális biztonság integráns része. Nyugdíjak értékállóságával kapcsolatban az Alkotmánybíróság, bár korántsem kellő határozottsággal és egyértelműséggel, de többször is megállapította ezt.

Az állam, pénzkibocsátási monopóliumával visszaélve, ma világszerte rendszeresen rontja bizonyos mértékben a pénzt. Kisebb-nagyobb mértékben, de nincs ma értékálló valuta, mint ahogy megszűnt az értékhordó pénz is. Voltaképpen erre egy állam sem kapott sohasem felhatalmazást a szuverén közösségtől. Úgy adják ezt be a polgároknak, mint a gazdálkodás szükséges előfeltételét, holott az egyénnek a függetlenedését szegik el vele a pénzt kibocsátó államapparátussal szemben. Takarékosággal ma sehol sem biztosíthatja senki öreg napjait: az eltett pénz értékét veszti, a bankba tett pénz ki van téve a piac kockázatának. Van-e valahol képviselő, van-e párt, amely azzal nyeri meg a választók megbízását,

hogy ezt őszintén közli velük? Van-e pártprogram, amelyben szerepel az államadósság aránytalan növelése a jövő terhére? Hazánkban, (a 4-es Metróval kapcsolatban) született olyan bírói döntés, amely a jövő terhére, törvényi felhatalmazás nélkül való eladósodást érvénytelennek jelentette ki: vajon meghátrált erre a gyakorlat, vagy más formában keresi a kerülő utakat?

A piacgazdaságban az Alkotmány védi a vállalkozás és a szerződés szabadságát. Mint más szabadságok esetében, értékkel a gyakorlóknak kell e szabadságokat is megtölteniük. A vállalkozók, a piacon megjelenve élvezik a szakszerűség és a tisztesség védelmét (ennek biztosítása a kereskedők és iparűzők testületi, erkölcsi, kiváltságaikból folyó kötelessége volt, s az ma is). A fogyasztóvédelem csak lassan és bizonytalanul tesz eleget nyilvánvalón ellenkező tapasztalatok nyomán a visszaélések kivédésének. A piacon ellenérték fejében valamilyen dolgot szerző törvényi biztosítása még a tulajdon védelmének alapjogát is áttöri, piacorientált szemléletével, noha a piac nem alapérték!³³

A szerződéses szabadságban ott rejlik a fogyasztó szerződő fél – vagy a társadalomban létező harmadik érintett (tulajdonos) – kiszolgáltatottsága, akinek legalább a vállalkozók jogkövető magatartásában való bizalmát kellene védeni, a vállalkozói tisztesség szigorú megkövetelésével. A szocialista szemlélet, mivel többnyire az állam állt a termelő – kereskedő helyén, e felelősséget megkísérelte korlátozni arra a jogkövető magatartásra, ami „elvárható”. Lévéen jogállamban a jogkövetés kivétel nélkül megkövetelendő alsó mérték

³³ A vevő védelme mellett a tulajdonos védelmét kívánja megvalósítani javaslatom a Ptk. új szövegéhez, amidőn a más dolgát forgalomba hozó ellen deliktuális védelmet kíván nyújtani. Vö. Alkotmányos tulajdonvédelem – biztonság a jogállamban – és a Ptk. 118. §. Polg. Jogi Kod. VII/1. 18–20., ZJ Eigentumschutz versus Marktschutz, Fs Mußnug, Heidelberg, 2005, 59–69.

és az értékmegvalósítás várható el (ezen felül!), javasoltam, hogy az új Ptk.-ban ez az elvárhatóság nem felelősség korlátozó, hanem felelősséget kiterjesztő tényezőként jelenjék meg.³⁴ Így megteremtődnek a védettségi egyensúly tulajdonos és piaci vevő érdekei között, a hivatásos kereskedő terhére, mint a szakmai tisztesség folyománya.

A gazdasági verseny szabadsága³⁵: jelenti-e az e szabadságról lemondás jogát is? (mintha ezen nem gondolkodnánk következetesen.) Voltaképpen a szabadság szó mindig azt jelenti, hogy a cselekvési autonómián belül az állam nem tesz megkötéseket. A gazdasági verseny szabadsága tehát nem jelentheti azt, hogy „versenyezni kell!” A kérdés az, hogy e szabadságon belül a versenyző felek vállalhatnak-e önkéntes megszorítást, egyeztetést, tartózkodást. Ma a kereskedelmi jog szabályai világszerte inkább a verseny fenntartásának látzatáért küzdenek. Tiltják a kartell, a monopólium, a piaci megegyezések megkötését, tiltják az erőfölénnyel visszaélés, az alulkínálás, a versenytárs kiiktatására törekvés szélsőséges módszereit. Ad analogiam: a jogérvényesítés szabadsága magánfelek követeléseinél sem jelenti azt, hogy minden igény érvényesítendő bíróság előtt: a megegyezés, vagy akár a bármely megfontolás alapján történő tartózkodás benne van az érvényesítés szabadságában.³⁶ Ehhez viszonyítva az Alkotmány szóhasználatával a versenykötelezettséget és kartell tilalmat jelentő törvényi állásfoglalások ellentétesek, így kérdéses, hogy nem alkotmányellenesek-e? Közben az indok, amely a versenyt előírta, a nyilvános versenyeztetés gyakorlatában már rég nem érvényesül: kérdés, nem fordult-e a sza-

³⁴ ZJ Elvárhatóság a magyar magánjogban, Petrik eml. k. Bp. 2003. 281–290.

³⁵ (Alk. 9. § [2]).

³⁶ Noha az Egyenlő elbánásról szóló 2003. évi CXXV. tv. ezt a szabadságot is megszorítani látszik, hivatalos keresetindításra nyújtva lehetőséget magánsérelemmel kapcsolatban.

badság-korlátozás, mint természetellenes, inkább visszájára, azzal hogy a korrupció egyik lehetséges forrásává vált.

Valójában a piac szereplői rég nem a jogrend engedte keretek között mozogva teljesítik alkotmányos társadalmi kötelezettségeiket, sőt a tőke globális mozgásának kiharcolása révén már az országban sem maradnak meg, ha az nem kedvez profitéhségüknek. E területen az erkölcsi kötöttségek munkálhatnának csupán, de áll, hogy a nagy gazdagság erkölcs-ellenes légkört kelt. Így a jogi kötések más alkotmányos értékek, mint a közteherviselés, a munkához való jog, a szociális biztonság érdekében elvárhatók lennének. Egyelőre a politikai programok e törekvést sem tükrözik meggyőzőn!

A magántulajdon jog, csak jogi úton szüntethető meg, míg tárgya létezik. A múlt rendszer törvényi úton – igazságtalanul, kártalanítás nélkül, jelentős magántulajdonokat elvont. A rendszerváltás legális elvéből következőn az Alkotmánybíróság elismerte, hogy a jogszabály alapján történt tulajdon-elvonások esetében az esetleges rendezés, reprivatizáció vagy kárpótlás, az új rendszerben jogi döntést igényel, „ex gratia” történik, az Alkotmány visszamenőleg nem alkalmazható. A reprivatizációra vagy kárpótlásra viszont alkalmazandó a diszkrimináció alkotmányos tilalma.³⁷ Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy álláspontja csak a jogszabály alapján, legálisan elvont tulajdonokra érvényes³⁸, az erőszakkal birtokba vettekre nem, akkor sem, ha ezek birtokhelyzete tulajdonként került az ingatlan-nyilvántartásban feljegyzésre. A deklaratív (nyilvántartási) hatályú bejegyzés ugyanis nem pótolja a konstitutív (jogkeletkeztető) jogi aktust.

³⁷ 21/1990. (X. 4.) AB hat., ABH 73 sk.

³⁸ 37 j.-ben id. AB hat.: „Az Alkotmánybíróság értelmezése a jogilag hibátlan állami tulajdonra vonatkozik.” 76. o.

Mikor ezen alkotmánybírósági állásfoglalás nyomán egyesek megkísérelték meg nem szűnt tulajdonuk alapján ingatlanuk birtokba adását szorgalmazni, a Bíróságok egybehangzón elutasították ezeket az igényeket, mondván: nem lenne igazságos legális igazságtalan és illegitim igazságtalan elvonások között különbséget tenni. Az indokolás teljesen ellentétes a „legális átmenet” rendszerváltásának elvével, viszont rendkívül gyakorlatias: sok per lefolytatásától kímélte meg a bírói szervezetet, amely a jogállamban ez ügyben egyedül volt illetékes. Mikor az elutasított felek esetükben az Alkotmánybíróságokhoz fordultak, az, nem akarva nyílt viszályba jutni a bíróságokkal, azon látszatérvvel, hogy a bírói állásfoglalások száma még nem elég nagy ahhoz, hogy élő jogként (rendszeres bírói gyakorlatként) lehessen elbírálni, a panaszokat elutasította azzal, hogy maga a törvény nem alkotmányellenes, mert ezen igények érvényesítését elvben nem teszi lehetetlenné.³⁹

Az előbbi kérdés immár jogtörténeti jellegű, ha sértettjei kis számban még köztünk is élnek. A következő azonban nagyon is élő, még orvosolható lenne. Tudjuk, hogy magántulajdon közérdek alapján korlátozható, kivált annak szerzése és átruházása. Köztudott, hogy jogszabályi megkötések ellenére, hazánkban főleg nyugati felén jelentős területek kerültek tiltás ellenére külföldiek birtokába. Hír szerint e birtokosok zsebében előre elkészített szerződések lappanganak, hogy előkerüljenek és birtokosuk tulajdonát biztosítsák, amint a korlátozások feloldódnak. Minden joghallgató tudja, hogy a törvényes tilalom ellenére megkötött ezen szerződések semmiesek! Mégis, több elhangzott kormányígéret ellenére, a helyzet tisztázására mind ez ideig komoly lépés még nem történt. Míg annak idején a jogos tulajdonosok birtokfosztásá-

³⁹ 15/1993. (III. 12.) AB hat. ABH 1993. 112 sk., különvéleményem, 134. o.

nak rendezését az igazságszolgáltatás nem vállalta fel⁴⁰, ezekkel a nyilván jogellenes igényekkel szemben a védekezés késsik, a hatalom hordozói még csak egymásra sem mutogatnak, inkább úgy tűnik, hogy homokba dugják a fejüket, ha a helyzet szóba kerül.

A magyar állam tulajdona nemzeti vagyon (az egész nemzet vagyona!). Közvagyon az önkormányzati vagyon is, (a közalapítványi vagyon is), így mindezek közcéljuk szerint, törvényes felhatalmazással, az egész nemzet által áttekinthető módon kezelendők. Ezt semmiféle magán-, üzleti érdekre tekintettel nem lehet elleplezni. Ugyancsak az egyenlő védelem elvével ellenkezik, ha magánjogi formák segítségével a közvagyon kezelői kibújnak a vagyonkezelési felelősség alól – autonómiára, üzleti titokra hivatkozással. Az állami vagyonon belül pedig újra meg újra felkavarja a közvéleményt egy-egy kirívó botrány „erkölcsileg rosszalható, de nem jogellenes” szólammal való kezelése.

A köztulajdon körében szó sincs arról az elvről, hogy annak átruházása csak törvényes céllal, az értékarányosság szabályának figyelembe vételével történhet. A bankbotrányok kipattanásakor a kipattantó ellen indult eljárás, nem a jogosulatlan kamatot közpénzből fizető, vagy köznek járó jogos kamatot elengedő ellen.⁴¹ Élénk emlékezetünkben van – ha ugyan már elmúlt – Tocsik Márta bűnügye és polgári pere, aki hatalmas összegeket vett fel azért, mert megszarolta az államvagyon javára az önkormányzatokat, hogy mondjanak le törvényszabta járandóságuk jelentős részéről⁴², ha időben pénzükhöz akarnak jutni. Talán nem feleedtük még el a köz-

⁴⁰ Legalität und Eigentum – Probleme des werdenden Rechtsstaates, Zeitschrift für Eur. Privatrecht, 3/1995. 524–533.

⁴¹ ZJ A banktitok helytelen értelmezése, Magyar Nemzet, 1999. szept. 16.

⁴² ZJ Jogerős ítélet született Tocsik Márta és társai büntető ügyében, MJ 2003/7. 411–415.

vagyon terhére kikötött sok száz milliós végkielégítéseket, melyeket a zseniális pénzügyi szakember, Bokross Lajos, egy éven belül kétszer vett fel, egyszer, mert a bankjától elment miniszternek, másodszor, mert visszaadta tárcáját, s ennek során megtették neki azt a szívességet, hogy látszatra megszüntették megbízatását, így „kénytelen volt” visszatérni a bankszférába. De olvashatók hírek veszteséges cégek vezetőinek sokmilliós jutalmáról a közvagyon terhére, közvagyonból vásárolt ingatlanok értéknövekedéséről egy év alatt a vételárat több nagyságrenddel meghaladó szintre: mindez bizonyítja, hogy a köztulajdon védelme körül távolról sincs minden rendben.

2003. év elején a miniszterelnök kijelentette, hogy ezen túl erkölcs és jog kívánalmai közül mindig a szigorúbbhoz fogja magát tartani a Kormány. Javaslatára megalakult a Köztársaság Etikai Tanácsa, hogy megmondja, melyek a közpénzek kezelésének, közügyek ellátásának erkölcsi követelményei. A testület 2003. novemberben egyhangúlag elvi állásfoglalást hozott a közvagyon kezelésével kapcsolatban. Ennek elvi tételei voltak:

A közvagyon közcélú szolgálat. Ennek átláthatónak kell lennie. A közcélra irányultság megtartásáért minden állampolgár felel a maga területén, de személyes felelősség terheli, nem a büntetőjog, hanem a leltárfelelősség szigorúbb elve alapján, a közvagyonot kezelőket. Hogy a kezelés esetleg magánjogi formában történik, ezen az elven nem módosíthat.

Az államvagyonból magánvagyonba átirányított javak ellenértékének értékarányosnak kell lennie, éppúgy, mint a magánvagyonban történt visszatértes mozgásoknak. A közvagyon kezelője nem ajándékozhat a közvagyonból, ilyen ingyenes juttatás csak törvényes alapon, alkotmányos céllal történhet.

A privatizáció első lendületében a közvagyon sérelmével történő nem szolgálhatnak hivatkozási alapul e gyakorlat folytatására.

Szociális céllal létrehozott juttatás luxus- vagy egyéni gyarapodási célokat nem szolgálhat, akkor sem, ha ez az alapul szolgáló jogszabályból nem tűnik ki világosan.

Közmegbízatás nem szolgálhat magán-haszonszerzést lehetővé tévő információk szerzésére sem a tisztviselőnek, sem általa másnak.

A nyilatkozat közreadását nagy csend követte. A Kormány, amelynek megküldték, nem reflektált arra. A MTI-től egyetlen sajtóorgánium sem, a televízió sem vette át. Mikor néhány hét múlva a Heti Válasz külön felhívásra leközölte, sem szakmai, sem publicisztikai visszhangot nem kapott. Ez a hallgatás egy olyan szöveggel kapcsolatban, amelynek szerzői közt a Legfelsőbb Bíróság volt elnöke, három volt alkotmánybíró, a volt legfőbb ügyész, a volt ombudsman-asszony, több egyetemi tanár állott, csak egyet jelenthetett: a közélet nem kívánja, nem bírja el az erkölcsi mértékről, kívánalomról való, tárgyilagos, de határozott állásfoglalást, sem a kormánypártok, sem az ellenzék körében!⁴³

Hol vagyunk attól a határozott állásponttól, amellyel a Kúria a 20. század elején megállapította, hogy a közélet képviselőitől, a jogi hivatás gyakorlóitól magasabb erkölcsi mérték kívánható, követelhető meg, mint az átlag állampolgártól (akire az Alkotmány értékrendje ugyancsak kötelező!).

⁴³ ZJ A közvagyon kezelésének erkölcsi elvei, szövegterv a Közt. Etikai Testület részéről elfogadva nov. 14., HV dec. A Testület e visszhangtalanságot észlelve megállapította, hogy működése csupán az erkölcsösség álcájául szolgál külföld felé, s ezért feloszlott.

Házasság, család, gyermek

A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét (Alk. 15. §). A Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit (Alk. 16. §).

Érték az Alkotmány számára a házasság – férfi és nő törvényes formában megkötött, életre szóló kapcsolata. (Házasságot nagykorú férfi és nő köthet [egymással]; Csjt. 10. § [1]).

Érték az alkotmány számára a család – apa, anya és gyermek természetes (vagy jog által örökbefogadással létrehozott) kapcsolata. Az anyát – gyermeke születése előtt és után – az Alkotmány rendelkezése alapján *támogatás és védelem* illeti meg (Alk. 66. § [2]).

A gyermeknek megfelelő testi, szellemi és *erkölcsi* fejlődéséhez szüksége van a család védelmére és gondoskodására, e jogát az Alkotmány védi (Alk. 67. § [1]).

Sorozatosan történnek – szerte a világon – olyan kísérletek, amelyek a házasság és a család ezen kiemelt értékét megkérdőjelezzik, vagy más kapcsolatok számára is meg kívánják adni. A házasság „nyitottságát” hirdetik egyrésztől, másrészt mégis annak zárt kereteibe kívánnák bejuttatni más érzelmi (pár)kapcsolatok alanyait egyenlő rangon. A család intimitását ugyan elfogadják, de azzal egyenlő rangba kívánják helyezni az élettársi vagy más párkapcsolatokat, „nekik is joguk van gyermekhez” felkiáltással! Teljes félreértelmezése ez a szülő gyermekéért vállalt és szabadon kibontakoztatható kötelezettségének, felelősségének! Mintha bizony az, hogy a szülőnek külső behatásokkal szemben szabadságában áll, joga van gyermeke életfeltételeit, neveltetését meghatározni (Alk. 67. § [2]) – azt jelentené, hogy a gyermek a szülő tulajdona!

Egyelőre hazánkban e törekvéseket az Alkotmány elszegi: sem a fogalmak tartalmát nem lehet az alkotmányos tartal-

lommal szemben módosítani, sem a kiemelt védettséget és értéket nem lehet ezen intézményektől elvitatni.

Az értékelés a közhatalomra kötelező: mind abból a szempontból, hogy általában nem törhet be a jog eszköztárával a házasság és a család benső világába, hanem kívülről köteles annak zavartalanságát biztosítani: mind abból a szempontból, hogy azok valódi szabadságát a társadalom hosszú távú és jól felfogott érdekében, alkotmányos előírás alapján, a társadalmi rend teljes eszköztárával köteles támogatni – anyagi és szervezeti vonalon egyaránt. Sok e téren a tennivaló. Szemléletben is. Nem kegyadomány az, ami a társadalom részéről a családoknak jut, hanem a társadalom egészének érdekében, a hosszú távú biztonság érdekében eszközölt befektetés. A Bokross csomaggal kapcsolatban meghozott alkotmánybírósi határozat párhuzamos indokolásában ezt hangsúlyoztam. „A jelenlegi szociális ellátási rendszer *(ami lényegesen azóta sem javult)* lehet elavult, tartalmazhat visszasságokat, nyújthat felesleges támogatást is esetenként, de egészében ma is távol áll attól, hogy *a társadalmi reprodukció terheinek egyenlő (arányos) viselését biztosítsa*. Távlatilag a társadalmi egyensúly folyamatos romlásának irányába hat és a társadalom minőségét is rontja hosszú távon. ... A jelenlegi csomagtörvény, ahelyett hogy ígérete szerint a stabilizáció irányába hatna, a különbségeket még fokozza, hisz az utódnevelés feltételeit többszörösen elnehezíti. Eddig megjelent rendelkezései hosszú távon kifejezetten ellentétesek a társadalmi-gazdasági stabilizáció igényével és céljával. A jogalkotónak legalábbis a hosszú távú rendezés elfogadható tervét a társadalom elé kellene tárnia, ahhoz hogy akár csak a jelenlegi hátrányos megkülönböztetések fenntartását is indokolni tudja. Azok súlyosbítása, kivált a költségvetés egésze szempontjából elenyésző számszerű megtakarítások látszólagos elő-

nyei kedvéért, az Alkotmány betűjével és szellemével aligha hozhat összhangba.”⁴⁴

Több szakmai, jelentős súlyú támadás is érte álláspontomat. Vitatták politikai semlegességemet, és vitatták annak alkotmányosan megállapítható kötelezettségét, hogy a közösség eszköztárából „egyesek szórakozásának fedezésére” eszközöket lehetne a családok részére elvonni, figyelmen kívül hagyva – vagy eleve vitatva – az Alk. 66. § [2] és 67. § egyértelmű rendelkezéseit. De sok a tennivaló a költségvetések rangsorában is. E vonalon is áll, hogy *az alkotmányos értéknek előnyt kell kapnia a köz jövedelmének felhasználása során, nem alkotmányos célokkal szemben.*⁴⁵

Az Alk. 16. §-a nevesíti az ifjúság létbiztonságát, nevelését, érdekeit, mint kiemelten védendő alkotmányos értékeket. Hisz „lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?” S nem a közös értékkereséssel elérhető gyümölcsök biztosítása-e a célja a társadalmi szervezett együttműködésnek? Mi ezzel szemben a valóság? A jövő nemzedék érdekei éppúgy nem érvényesülnek, mint a család érdekei. A nevelés szabadsága és ennek állami lehetővé tétele, mint alkotmányos kötelezettség, állandó ütközésben van a gyakorlati közéletben a világnézeti nevelés és a személyes választás szabadságának tiszteletben tartását és a valódi választási lehetőségek biztosítását magánügyként kezelő, értéksemlegességet követelő nézetekkel.⁴⁶ Az Alkotmánybíróság a katolikus iskolákkal

⁴⁴ 43/1995. (VI. 30.) AB hat. ABH 1995. 188 skk. ZJ párh. ind. 200. sk.

⁴⁵ ZJ A család az Alkotmányban. Vigilia, 1994/12. p. 916–22. ZJ A család az Alkotmányban – elvek, gyakorlat, remények, ea. a NOE kongresszusán júl. 18. Gödöllő, in: A társadalom bölcsője a család, Gödöllő 1998. 41–49. o., ZJ Élet és család védelme az Alkotmányban, ea. a Kereszténydemokraták az életért egy.-ben, 1997. okt. 2. in: Vigilia 1998/4. 262–270., ZJ Házasság, család, szexualitás – a Református zsinat nyilatkozatához, in: Confessio, 2004. 3. 23–27. o.

⁴⁶ ZJ Vallásos nevelés, katolikus iskolák. Vigilia, 1994/10. p. 722–732.

kapcsolatos határozatában világosan kifejtette, hogy a nevelés a szülők szabadsága, vallásszabadságuk része, s annak reális megvalósításához az állam köteles a valós választás lehetőségét biztosítani. Noha az értéksemleges állam nem tarthat fenn világnézetileg elkötelezett iskolát, köteles viszont minden közoktatást egyenlően úgy finanszírozni, hogy az oktatás ingyenessége csorbát ne szenvedjen.⁴⁷

A bírói kar e kérdéskörben két határozatban is osztotta az Alkotmánybíróságnak az Alkotmányból levont értékrendjét. A Legfelsőbb Bíróság egy határozatában a Cégbíróság döntését hagyta jóvá, mikor az homoszexuális egyesület szabályzatának tudomásul vételét megtagadta, mert ellentétben áll a gyermek fejlődéséhez szükséges védelem nyújtásának kötelezettségével. Ezt követően az Alkotmánybíróság elvi alkotmányértelmezéssel fogadta el a Legfelsőbb Bíróság nézetét, és fogadta el, a fiatalok fejlődése érdekében, az egyesülés alkotmányos szabadságának e céllal történő bírói korlátozását.⁴⁸ 2002-ben egy ítélet a gyermekeit világnézeti okokból iskolába nem engedő, de otthon megfelelő szinten tanító szülők ezen döntését minősítette jogosnak,⁴⁹ ami nem büntethető a tankötelezettség megszegése okán. Utóbbi ítélet külön is elgondolkodtató. Oda jutott társadalmunk, hogy elvszerűn és értékrendben gondolkodó szülők kiveszik abból gyermekeiket, mert a média, sajtó, osztálytársak és más külső hatások, szerintük olyan veszélyeztetést jelentenek azokra, amelyekkel szemben az otthon nyújtható szülői ellenhatás már nem elégséges, a veszélyeztetéstől kell azokat megóvniuk.

⁴⁷ 18/1994. (III. 31.) AB hat. ABH 88 sk., párh. indokolásom, 93 sk.

⁴⁸ 21/1996. (V. 17.) AB hat. ABH 1996. 74 sk. o.

⁴⁹ ZJ Iskolakerülők, in: Magyar Nemzet, 2002. 6. 6.

Egyedülálló eset ez, mégis kiáltó figyelmeztetés: az Alkotmány 16. §-a társadalmunkban nem érvényesül, mert az értékekre nevelés helyett a fogyasztóvá nevelés, az erőfeszítést követelő utak helyett a kényelmes hatások, az értelmetlenné, energiátlaná formáló kommunikáció hatalmasodik el. Arra van több pénz, mert az hoz többet. Mondhatják erre a liberális gondolkodók, hogy a szórakoztató és tájékoztató ipar azt nyújtja, amire kereslet van, tehát közvetve a társadalom határozza meg a demokrácia jegyében, mit is kíván. Úgy vélem, hamis ez az érvelés. Mire is van alkotmányos joga az ifjúságnak? Létebiztonságra, oktatásra és nevelésre – s merné-e jó lélekkel akárki liberális elemző állítani, hogy amit hazánkban ma a tájékoztatás és szórakoztatás nyújt, okosan oktat, távlati, létet biztosító irányban nevel? Megoldás-e, ha a jól eladható, de kétes értéktartalmú műsor elején figyelmeztetnek: felnőtt kíséretében nézze 12 éven aluli fiatal? Ki biztosítja, hogy a kísérő felnőtt „helyre is teszi” műsor közben vagy után a látottakat? A statisztikák az ifjúsági bűnözés növekedéséről, a dohányzás és kábítószer-fogyasztás terjedéséről, a közösségellenes ifjúsági megnyilvánulásokról (lásd falfirkák, rombolás stb.), nem nagyon támasztják alá a liberális nevelés értékteremtő sikereinek elképzelését. Költségvetés által, társadalmi eszközökből támogatott műsorok, könyvek, művészet nem az alkotmányos értékekre figyelemmel jelennek meg. Szabad-e alkotmányosan támogatni azokat közpénzekből? A művészi szabadság nem jelenthet igényt bármely romboló tevékenység támogatására, csak mert tetszik, amint a tudományos kutatás szabadsága sem jelenthet támogatási igényt a társadalom érdekeit esetleges sikerek kedvéért kockára tevő kísérletekre, étellel, egészséggel, környezeti értékekkel, élhető étellel. Minél magasabb a szabadság igénye az alkotás örve alatt, annál komolyabb a felelőssége azoknak, akik egyedül vannak abban a helyzetben, hogy

a veszélyt a várható eredménnyel mérlegre tegyék, tudósoknak, művészeknek, nevelőknek.⁵⁰

Gátat a rombolás üzletének az öntudatos fogyasztó szabhatja. Ám már őt sem erre nevelték. S ha esetleg mégis felszólalna, ha szülői alkotmányos szabadságával élve, gátat kívánna vetni a gyermekét fenyegető veszélyeztetésnek, ha a szabadosság helyett a fegyelmet kívánja meg, akkor a hatalom iparkodik – alkotmányellenesen – elszegni ezt a szabadságát. Mind emlékszünk még arra a jogi torzszülöttre, amelynek alapján a még írni sem tudó gyermektől meghatalmazást kellett kérnie a pedagógusnak ahhoz, hogy szüleit – akik megbízásából gyermeküket neveli –, e nevelés során észleltekről tájékoztathassa⁵¹. De nem kevésbé elvetélteknek tartom azokat a kísérleteket, amelyekkel a felsőoktatásban egyes panaszok nyomán titkosítani kívánják a jegyeket, zártkörűvé tenni a vizsgákat. Meg akarják szüntetni a nyilvánosságban rejlő jelentős védőpajzsot, amit a polgári perben oly hosszú harccal tudott elérni ugyanannak a liberális mozgalomnak történelmileg korábbi szakasza. Most a nyilvánosság ellen vonul harcba, megszüntetendő veszélyes pedagógiai kísérletei minden józan értékkontrollját! Gondoljunk az előbb mondottakra: *az ifjúság érdekében áll, ha egyes alkotmányos szabadságait, amelyekre még nem érett, az őt megillető védelem során korlátozzák!*

⁵⁰ ZJ Közéletre nevelés, Vigilia, 1997/4. p. 251–58., Közéletre nevelés, Huszti ek. Miskolc 2000. 379–388.

⁵¹ ZJ Adatvédelem – ki ellen?, Magyar Nemzet, 2001. febr. 16. 7. o.

Személyi méltóság

Az Alkotmány 54. és 55. §§-ai szabályozzák mindenkinek az élethez és az emberi méltósághoz való, veleszületett jogát. Súlyos határozatokkal értelmezte e jogokat az Alkotmánybíróság. A halálbüntetés eltörlése, a szólás és véleménynyilvánítás szabadságának elsődleges értéként kezelése, az adatvédelem, mind e tételek gyakorlati érvényesülését segíti elő.⁵² Mégis, e körben is vannak továbbra is kívánnivalók.

Ide sorolhatjuk az Alkotmánybíróságnak az állam életvédelmi kötelezettségét megállapító, első és második abortuszhatározatát. Az anya szabadsága és a magzat életjoga került egymással szemben mérlegelésre, s noha a testület nem érezte magát feljogosítva (minden elismert vagy szemére vetett aktivitása mellett sem) arra, hogy értelmezéssel megállapítsa a magzat „ember” minőségét a jogalanyiség szempontjából, komoly alkotmányos kötelezettséget állapított meg a hatalom részére az élet védelmét illetően. Mikor ez nem teljesült, egy további határozattal hívta fel az e téren fennálló mulasztási alkotmány sértésre.⁵³

Mindhiába! A költségvetési szempontok ismét az alkotmányos értékrenddel szemben érvényesülnek! Hiszen hol vannak ma az anyák azon helyzetben, hogy pusztán személyes egyéni válsághelyzetük tükrében döntsenek gyermekük megszülése vagy elvetése között. Megteremtette a társada-

⁵² Mikor az AB megszüntette a halálbüntetést, tudatában volt annak, hogy a társadalom többsége értetlen e döntéssel szemben. Hasonló a helyzet az adatvédelemnél, vagy a nyilvános vélemények nyilvánításánál. Nem jelzi-e ezen döntések értékét az évek múltán sem elismerő, hanem ezen döntésekkel továbbra is elégedetlen közhangulat, hogy a jogállami értékek erkölcsi kibontakozását segítő intézkedéseket nem követte a társadalom felnövése az alkotmányos értékek hordozására?

⁵³ 48/1998. (XI. 23.) AB hat. ABH 1998. 333.

lom e döntés szabadságának előfeltételeit? Állíthatjuk jó lélekkel, hogy anyagi, otthonteremtési, munkahelyi, hivatásbeli gondot általában nem jelent az újabb családtag?! Állíthatjuk, hogy a társadalmi gondolkodás gyermekbarát? Hogy a leányanyára, legalább az életet teljes elvi súllyal védő, keresztény környezet, elismerőleg tekint? Hogy a sokgyermekes családok nem a demokratikus számarányuknak, hanem a jövőt biztosító értéküknek megfelelő súlyt kapják meg a különböző politikai tervekben? Szabadsága, vagy kényszerhelyzete indítja a gyermekéről lemondásra az így döntő anyák többségét? Ugye, költőiek a kérdések?⁵⁴

Szemléleti hibák nyüzsgő sora rontja meg a társadalom tisztánlátását e téren: Minden érzelmi kapcsolat egyenértékű! Az állam ne tegyen különbséget! Nem közérdekű a nemzeti társadalom fennmaradása a nemzedékek egyensúlyával! Termelési szemlélet: csak az árutermelés érték! A felnőtt ember akkor „dolgozó”, ha kereső.

A családban végzett munka, a családfenntartó munka nem kap arányos értékelést annak ellenére sem, hogy az Alkotmány a családot a kiemelt értékű társadalmi kapcsolatok közé emelte. De hát a már megszületett, az élő ember méltóságával minden rendben van nálunk? Egyenlők az egyenlők, támogatottak az önhibájukon kívül rászorulóknak? (Alk. 17. §). Ha összemérjük, mit tett az első világháborút követően a magyar társadalom a szegénység felszámolására, a családok támogatására, a hajléktalanok lakáshoz juttatására, az oktatás szintjének emelésére, az ország teljes kifosztottsága, csődhelyzete után tíz éven belül, és mit tettünk mi, tizenöt év alatt, nem kell-e pirulnunk? Pedig az a kifosztott és megcsönkített ország még csak kölcsönt se nagyon kapott?

⁵⁴ ZJ Az abortusz joga, Új Demokrata, 95/20. 5.

Két példával szeretném érzékeltetni – korántsem kimerítve a lehetőségeket –, mit hiányolok a társadalmi gondolkodás alkotmányosságából. Az első: panasz érkezett az Alkotmánybírósághoz, hogy a Kormányrendeletben a hadirokkantaknak és hadiözvegyeknek engedélyezett ingyenes utazás lehetőségét, anélkül, hogy erre szükség, felhatalmazás vagy kötelezés állt volna fenn, a közlekedésügyi miniszter a II. kocsiosztály igénybe vételére korlátozta. Az Alkotmánybíróság a korlátozást, bár formailag a kormányrendelet módosítása miniszteri rendelettel sértette a jogszabályi hierarchiát, tudomásul vette.⁵⁵

Idézek akkori véleményemből: „Indokolatlan és diszkriminatív a rendelkezés az utazási kedvezmények szempontjából. Nem minden kedvezményt korlátoznak hasonlóan. Pl. a képviselőket nem. Lehet indokoltan különböztetni, de itt ez nem áll fenn. A képviselő mandátuma okán kapja e kedvezményt, a hadirokkant és özvegye helytállása és vesztesége okán utólag, de ez nem indokolja, sőt sértővé és ízléstelenné teszi a megkülönböztetést. S ha jó ízlés és társadalmi megbecsülés nem is jogi kategóriák, illő azokat „jogszabály-magyarázat” esetén figyelembe venni. *A kérdésnek nincs jelentős anyagi vonzata, annál szomorúbb a társadalomlélektani kicsengetése.*”

A másik ilyen eset a néhány éve megszavazott, majd az Elnök által megkifogásolt szociális tv. volt.⁵⁶ Szociálisan érzékeny alkotmánybíróként tartottak nyilván, ugyan miért nem örültem, ha végre a rászorulókat ellátásáról valamiféle állami rendelkezés született? Minden kákán csomót keres, mondhatnák. De nem így van. A szociális ellátásról szóló tv., ha valakinek az ellátásra való rászorultságát a helyi önkormány-

⁵⁵ 1482/B/1995. AB hat. ABH 1996. 602. és különvéleményem, 606. o.

⁵⁶ ZJ A szociális törvény vitájához, in: Hírhozó, 2003. jan. 16. 5–7.

zat megállapította, s az ellátásra többféle lehetőség kínálkozik, nem a rászoruló személyt (többnyire öreg embert) jogosítja fel arra, hogy válasszon a kínálkozó ellátási lehetőségek közül, hogy azután a választott lehetőséget anyagilag támogassa. Nem, a választás joga a lehetőségek közt külső ellátás esetén az Önkormányzatot illeti, míg a házi ellátás nem is választható, azért nem jár támogatás. *Nem a személy dönt önön sorsáról*, arról, kit enged lakásába, kitől fogadja el a (bizonyos fokig) kiszolgáltatottságot jelentő ellátást, segítséget, hanem róla döntenek külső hatalmasságok. Nem személyként, hanem tárgyként, megoldandó esetként bánnak vele! Ezt tartottam alkotmányellenesnek, az emberi méltóságot sértőnek a javaslatban. Utólagos normakontroll iránti javaslatomra egyelőre nem született válasz.

Ugyanilyen személyi szabadságokba vágó, bár egyelőre gyakorlatban vihart még nem kavart törvény az Egyenlő elbánást biztosítani kívánó (diszkrimináció-ellenes) 2003. évi CXXV. tv. Minthogy teljesen összemossa az egyéni autonómián alapuló gazdasági és személyi döntéseket (amelyek körében szabad az egyén) az államigazgatási és piaci döntésekkel, amelyek körében érvényesül az Alkotmány 70/A § (1) szerinti diszkriminációs tilalom⁵⁷, sőt az ezzel kapcsolatos vélt sérelmekhez bűnösségi vélelmet fűz és hatósági bűnüldözést tesz lehetővé, egyszerre sértve a fair eljárás és a bírói bűnüldözési monopólium alkotmányos elveit is, súlyos konfliktusokra nyit lehetőséget.⁵⁸ E tárgyban sem bírálta még el normakontroll-javaslatomat az Alkotmánybíróság.

⁵⁷ ZJ Az Alkotmány 70/A §-ának értelmezése az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in: 10 éves az Alkotmánybíróság, Bp. 2000. 137–144.

⁵⁸ ZJ Gondolatok és aggályok egy koncepció kapcsán, Fundamentum, 2003/2. 131–136., ZJ Bűnüldözés államigazgatási jogkörben – egyenlő elbánás és esélyegyenlőség-teremtés örve alatt, in: Placet experiri, BánrÉvy G. ek. Bp. 2004. 349–358.

Személyi kérdés végül, a törvény előtti egyenlőség kényes kérdése akár vádlott, akár jogkereső polgár bíróság előtti egyenlősége. Ez többek között a jogi képviselő, illetve védelem igénybe vételén keresztül valósul meg. Éppen ezért e körben az egyenlő elbánásnak, a bírói pártatlanság értékét is biztosító, komoly jelentősége van.

Ennek ellenére tapasztalható, hogy a múlt rendszerből átörökölt becsontosodott nézetek (kétféle – kirendeléses, illetve megbízott védelem közti különbségtétel), vagy éppen újabban elkövetett kodifikációs hibák (jogerő utáni jogorvoslat lehetősége) adtak okot e téren is panaszokra, amelyek mellett az Alkotmánybíróság is elment. Talán nem ok nélkül van, ha a volt ügyvéd gyakorlatából adódó érzékenység miatt több ilyen kérdésben is hallattam külön véleményemet a jogállamiság érdekében.⁵⁹

⁵⁹ 401/B/1992/7. AB hat. ABH 1994. 534.: „Tudatában vagyok annak, hogy az általam javasolt változtatás a bűnügyi költségek viselésében terhet jelent a költségvetésnek. Ám az alkotmányosság nem lehet csak pénzkérdés függvénye. Tudatában vagyok annak, hogy a jelenlegi megbízások, kirendeléses védelem-rendszer megváltoztatása, noha a visszásságát kiváló ügyvédek sora hosszú ideje észlelte és szóvá tette már, korántsem számíthat osztatlan tetszésre ügyvédi körökben sem, s talán a bírák is úgy fogják ítélni, hogy fölös többletterhet ró rájuk a védői munka helyes értékelésének kötelezettsége. Nehéz a berögződött rossz rendszert és főleg az azzal kapcsolatos tudatot megváltoztatni. Az orvosok sem lelkesednek osztatlanul a tisztességes fizetések esetére kilátásba helyezett paraszolvencia-tiltásért. Ám meggyőződésem, hogy a védelem alkotmányos garanciát csak ilyen megoldás esetén fog jelenteni, s csak az elvi alapon megoldott bűnügyi költségviselés fogja biztosíthatni a bíróság előtti egyenlőséget szegény és gazdag között.”

1518/B/1991/62. AB hat. ABH 1992. 570. „A Pp. 75. § (4) pontja azonban – álláspontom szerint – indokolatlanul különböztet a felek terhére, mikor az állandó jogi képviselőt alkalmazó peres fél költségét nem a ténylegesen igazolt költség, hanem a mérlegeléssel megállapított ügyvédi költség hányadában engedi csak megállapítani. A költségek igazolását ugyanis kizárni látszik a (3) és (4) pont szövegéből kitűnő azon rendelkezés, mely szerint munkadíj nem, hanem csak csökkentett ügyvédi díj számolható el a munkaidő-kiesés megtérítéseként. Ha ez a jogszabályi rendelkezés a bírói költségmérlegelést és a felmerült költségek igazolását egyáltalán nem érinti, úgy a szabályozás felesleges, és ezért jogbi-

Mai gyakorlatunk a perköltségek megállapításában több elvtelenséget is tartalmaz. Egyrészt nem a teljes munkadíjat igyekszik megállapítani, (az Alk. 70/B § [2]) ellenére, pl. alkalmazott jogász és megbízott ügyvéd esetén – előbbinél csak

zonytalanságot okoz. Ha viszont a Pp. tényleg elvi különbséget kíván tenni a teljes költség megtérítése vonatkozásában, ügyvéd által képviselt és alkalmazott jogász által képviselt peres felek között, utóbbiak terhére, úgy sérti a felek bíróság előtti egyenlőségét és a jogellenesen okozott károk áthárítása vonatkozásában a jogszolgáltatás alkotmányos elveit. A peres fél számára ugyanis az alkalmazott jogtanácsos a teljes peres ügyre fordított munkaidejének ellenértéke perköltség és nem csak a bíróság előtti megjelenéssel igénybevett munkaidő minősül a perre fordított költségnek.”

1406/B/1991/3. ABH 1992. 497. különv. 504. „A Be. 393/B (1–4.) pontjai a biztosítékkal kapcsolatban álláspontom szerint sértik az Alkotmánynak a tulajdon elvonásával kapcsolatos 13. § (2), a bírósági eljárással kapcsolatos, az igazságos ítéletre – ezzel kapcsolatban az arányos büntetésre –, valamint az ártatlanság védelmére vonatkozó 57. § (1–2.), és ezzel összefüggésben a jogállamiságról, jogbiztonságról szóló 2. § (1) pontjait. A biztosíték célja, hogy a külföldi lakos terhelte ne korlátozza indokolatlanul szabad mozgásában az eljárás alatt, viszont biztosítsa az állam büntetőhatalmának érvényesülését a külföldön levő terhelttel szemben is, egyszerű és célszerű módon (de nem az egyedül lehetséges módon!). A biztosíték összecszerúségét úgy kell megállapítani, hogy az mindenestre fedezze az államnak a terhelttel szemben keletkezendő összes igényei fedezetét.

A biztosíték nélkül a terheltre háruló anyagi következmények többnyire alatta maradnának az előre megállapított biztosíték összegének. Ha a biztosíték így kerül kiszabásra, akkor el kell vele a terhelt felé számolni. Az állam saját igényét biztosítja, nem vonhat el azonban többet a terhelt tulajdonából, mint amennyi a büntetőeljárás eredményeként jogosnak mutatkozik. Azok a rendelkezések, melyek szerint büntetés kiszabása nélkül is, sőt a terheltnek az eljárásban való későbbi részvétele ellenére is, az államra száll a biztosíték összege, meghaladják a büntetőeljárás célját, jogtalan és alkotmányellenes tulajdonelvonást jelentenek akkor is, ha abba a terhelt előzetesen beleegyezett. *Erőfölényét a büntető hatalmat gyakorló állam anyagi előnyök szerzésére nem használhatja ki, ez ellenkezik a tulajdon védelme és a jogállamiság alkotmányos elveivel.* A támadott törvényhely (3.) pontja bizonytalan fogalmazása miatt is sérti a jogbiztonság elvét, ezzel a jogállamiságot. Nyilván a kiszabott szabadságvesztés büntetés letöltése esetén is szó lehet pénzmellékbüntetésről, perköltségről vagy elkobzási egyenérték megállapításáról, s ezek akkor is levonhatók a biztosítékból.”

1320/B/1993/3. ABH 1995. 683.: „Más helyen már kifejtettem, hogy büntető eljárásunk ennek az alkotmányos biztosítéknak következményeit hiányosan von-

a tárgyaláson megjelenést díjazza). Másrészt vádelejtés esetén nem téríti a megbízott védő költségét, csak a kirendeltét. Végül megtagadja, illetve korlátozza a védelem jogát a jogászilag legkényesebb törvényességi felülvizsgálattal kapcsolatban, azon a címen, hogy azt már a jogerő beállta utáni perszakaszban kell benyújtani (Alk. 75. § [3] ellenére).

Szociális jogok (Alk. 17., 70/E §§)

A szociális ellátásról a személyi méltósággal kapcsolatban már szó esett, de kézenfekvő az egészségügyi ellátás és a nyugdíjhoz való jog alapjogi jellegével kapcsolatos alkotmányos értékek és politikai gyakorlat néhány kérdésének felvetése.

Az egészségügyi ellátással kapcsolatban az új rendszer hurcolja magával az elpazarolt, költségvetési hiányok és pazarló célok érdekében a múlt rendszerben elfogyasztott biztosítási tőke hiányából, a befizetéseknek a fogyatkozó és elöregedő társadalom növekvő igényeihez képest elégtelen voltából adódó költségvetési kötelező terheket. E terhektől a mindenkori Kormány igyekszik szabadulni – de főleg a két szocialista-liberális koalíció gyakorlata szemet szűrő. A minden

ja le. A tehetősebb terhelteket előnyhöz juttatja és így vét a törvény előtti egyenlőség elve ellen a védői költségek megtérítésével kapcsolatban (401/B/1992. AB hat. ABH 1994. 534). Most ismét ilyen hiányossággal találkozunk. A törvény egyébként jelenleg belső ellentmondást is tartalmaz. Ha a kirendelés a jogerős ítélettel véget ér, az ítélet pedig jogerős, noha még jogorvoslattal alanyi jogon megtámadható, a kötelezően részt vevő védőnek a Be. 284/A § (1) bekezdés I/c pontjában biztosított felülvizsgálati indítványozási joga eleve értelmetlen, hisz nincs már védő! Felesleges akkor a védő jogát még külön korlátozni. *Ha viszont ez a joga fennáll, úgy korlátozása, a bíróság diszkréciós jogától vagy a terhelt akaratától függővé tétele alkotmányellenes, mert az igazságos és törvényes ítélezés gátját képezheti. Igazságos ítélet meghozatalát azonban a terhelt sem akadályozhatja – jogállamban – alkotmányosan.*

szolgáltatási terhet magánkézbe adni kívánó liberális szemlélet elvi vonalvezetése a hiányzó, bár névben vallott szociális érzékkel vegyítve hozza magával, hogy csak vonakodón vállalt alkotmányos kötelezettségek a szociális biztonság és az ingyenes gyógyítás, egészségügyi ellátás.

Voltaképpen az erre irányuló reform-elgondolások szakkérdések. Alkotmányos kötelezettség csupán az, hogy a költségvetés, függetlenül a Társadalombiztosítás teherbíró képességétől, itt köteles a hiányzó pénzeszközöket rendelkezésre bocsátani. Ezt ugyan az Alkotmánybíróság többször rögzítette, és a Kormányok sem vitatják nyíltan, de a társadalom e téren, más rossz tapasztalatokból okulva, igen érzékeny és gyanakvó. Ahogy egy különvéleményben megfogalmaztam: „Jogállamban a jogalkotó nem oldhat fel minden kötöttséget a költségvetésre hivatkozással. Belül kell maradnia a költségvetés lehetőségein, de azon belül az ellátott és megrövidített területek rangsorának megállapításánál tartozik az alkotmányos rangsort, az alkotmányos kiemeléseket figyelembe venni. Sem a szakszerűség, sem a piacgazdaság nem elegendő indok arra, hogy alkotmányos célok háttérbe szorítását a politika azokkal indokolja, mikor eszközeit célok érdekében csoportosítja. ... Az egészséghez való jog és az egészségügyi ellátáshoz való jog alkotmányosan védett terület. Az Alkotmánybíróság már több esetben tapasztalhatta, hogy a jogalkotó egyes területeken a szakszerű költségvetési szempontok érdekében visszalép alapjogok érvényesítésétől, míg az így elért megtakarítások már nem az alkotmányosan védett, a megrövidített területre kerülnek (szakszerűn) ismét vissza, hanem más, nem védett célok nyelik el a felszabadított eszközöket. ... A törvényhozó érzékelhetően nem az alkotmányosan védett és kiemelt értékek megvalósításának határai között mozog, hanem a rendelkezésére álló eszközöket bőven szórja a piacgazdaság szereplői közé, hogy aztán az alkotmá-

nyos kiemelések felvetésénél az üres államkincstárra hivatkozzék.... Voltaképp ezt kifogásolják a panaszosok, akik eddigi ellátási szintjük ellehetetlenülését féltik az új rendszertől. ... A jogalkotó az azonos vagy emelt szintű ellátás feladatának nem kézzelfoghatón tesz eleget. ... *Az alkotmányos jogok kiüresítése apró lépésekben úgy, hogy az új megoldások elmaradnak, jogállamban elfogadhatatlan, kivált fiskális szempontok kedvéért.*⁶⁰

Míg az egészségügyi ellátás küszködik jelentős tőkehiánnyal és a társadalom minden változással szembeni gyanakvásával, a nyugdíjasok és ellátásra szorulóknak immár egyre növekvő, lassan választásokon is figyelembe veendő csoportja a negyven év hazugságait, tőkeelvonását, a pénz értékállóságáról vallott hamis nézeteit nyögi mindmáig. A szociális biztonság, ami megilleti a társadalom tagjait, a kereső korban lévő lakosság számára megélhetési lehetőségeiről gondoskodó politikát kívánna, a nyugdíjasok számára pedig valahai keresetük szerinti életmódjuk bizonyos százaléka alapján meghatározott járadék-ellátásukat. *E járadék az ő esetükben az alkotmányos tulajdonvédelem szabályai szerint őrzendő meg, nem lehet őket a romló gazdasági helyzet, vagy a pénzrontás kiszolgáltatottjaivá tenni.*

Az Alkotmánybíróságon belül sokszor volt vita tárgya, mennyiben lehet a nehéz anyagi viszonyok között a nyugdíjasoknak szociális biztonságra igényük. Kivált azok számára, akik jövedelmük alapján döntő részben vásárolt joggal rendelkeztek, majd nyugdíjba menetelükkor a rendszer fokozott degresszív nyugdíj-megállapítását elszenveték, további elvonás azon a címen, hogy beállási szintjük a jövedelmüknek megfelelően magasabb volt, elviselhetetlennek tűnt. Másrészt

⁶⁰ 54/1996. (XI. 30.) AB hat. párh. indok. ABH 1996. 203.

azok, akik egyre fogyó számban, még a múlt rendszerben kaptak nyugdíjat, melynek összegét a pénz értékállóságának fikciója alapján nem növelték az általános jövedelmekkel arányban, most egyszerre szenvedik az ártámogatások megvonását és a nominális pénzromlást. Végül az alacsony nyugdíjasok a létminimum alá süllyedés közvetlen veszélyhelyzetében vannak, vagy azon át is estek.

Meggyőződésem, hogy ezeknek az összetett nehézségeknek csak elvi, az eredőket szétboncoló és figyelembe vevő gyökeres reform vehetné elejét, toldozgatások csak rontanak az állapoton. Sokszor hangot adtam ennek, kifejtve, hogy az alacsony nyugdíjasok létminimuma közteher és nem a nyugdíjak közti szolidaritás körében oldandó meg: nem lehet a „magas” nyugdíjasokra terhelni mindazt, amit a többieknek feltétlen juttatni kell. A társadalom szolidaritása terhére jár a létbiztonság, persze ehhez a nagy vagyonúaknak és jövedelműeknek nem csökkenteni kellene a terheit, hanem éppen növelni – hisz más forrás nincs.⁶¹

⁶¹ ZJ A nyugdíjrendszer aránytalanságai, ea. a SzM által rendezett konferencián, 12. 4. in: Utak és lehetőségek az egyenlő esélyek megteremtésére, szerk. Németh György, Bp. 2002. 329–340., 28/1991. (V. 18.) AB hat. ABH 1991. 314., 43/1995. (VI. 30.) AB hat. ABH 1995. 188., „A szociális piacgazdaságra való átmenet követelménye mindazonáltal, hogy az átmenet során a jogállam biztosítsa a szociális védőhálót mindazoknak, akik az új rendre felkészülni idejében nem tudtak, akiket a piaci viszonyok szabad érvényesülése aránytalan hátránnyal sújt, vagy akik koruk, egészségi állapotuk és egyéb ok miatt az új viszonyokra átállni már képtelenek. Ha az így hátrányos helyzetbe kerülők az előző szociális rendben állami ígérvényt szereztek szociális biztonságukra, részükre azt az Alkotmány 70/E szakasz első fordulata biztosítja, összhangban a tulajdonvédelem alkotmányos követelményeivel. Ha ilyen garancia nélkül ugyan, de létalapjukat veszítik önhibájukon kívül az átállás következményeképp, az Alkotmány 70/E szakasz második fordulata kötelezi a 17. szakaszban megfogalmazott elv alapján az Államot a megélhetésükhöz szükséges ellátás (kiegészítés) biztosítására. A piacgazdaságra való átmenet során az Állam kivonulása a gazdaságból és egyéb magánautonómia körébe kerülő közfeladatok intézése területéről eleve azzal jár, hogy az államháztartás terhei csökkennek, az államapparátus a célszerű és hatékony

méretre módosítandó. Ennek során ügyelni kell arra, hogy az állami anyagi eszközök felhasználása közérdekű módon, arányosan történjék: a piacgazdaság magával hozza, hogy a piachoz jobban alkalmazkodó egyedek anyagi érvényesülése kiugró előnnyel járjon, de a jogállam követelménye, hogy az állami, köztelherviselésből fedezett források felhasználása törvényes, nem egyedi, hanem közérdeket szolgáló legyen. *A köztelherviselés alkotmányi követelménye (70/I. szakasz) mind a közterhek arányos vállalását, mind a közterhek célszerű, átlátható és lelkiismeretes, felelősségteljes felhasználását is előírja a jogállamiság keretei között.*”

26/1993. (IV. 29.) AB hat. ABH 1993. 196. különv. 208 sk.: „A jogállamiságból folyó igény, hogy a múlt rendszer által ígért nyugellátást biztosítani kell, hacsak keletkezése nem ütközik jogellenes diszkriminációba, s ennek során a járandóság jogosságát vélelmezni kell.

A legalitásból folyó igény, hogy a megszerzett jogosultságok, jogosultságot létesítő tények nem veszítik érvényüket, azokat azonban egyeztetni kell az új alkotmány elveivel.

A szociális biztonságból folyó igény, hogy a rendszer által visszeteher fejében garantált ellátás – a nyugdíjalapul szolgáló, biztosítás alapját is képezett jövedelem százaléka – szerinti járandóság a nyugdíjasnak nyugdíjas kora végéig jár (Alkotmány 70/E. § [1] bek.). A módosított Alkotmány életbelépése óta a szociális biztonság mellett a tulajdon védelméből, a vagyoni jogok elvonásának tilalmából is következik, hogy ezt az ellátást az állam, ill. a társadalombiztosítás állami garancia mellett értékállóan tartozik biztosítani, tehát sem közvetlen rendelkezéssel nem csökkentheti annak értékét, sem a nominális mennyiség értékének elvonásával (Alkotmány 13. § [2] bek.). Ez az államnak a már megállapított nyugdíjjáradék vonatkozásában mint a társadalombiztosítás működtetőjének szerződéses kötelezettsége.

A szociális biztonság minimumának garantálásából következik végül, hogy a mindenkori létminimumot az állam minden rászorulóknak állampolgári jogon biztosítani tartozik a társadalombiztosítás útján (Alkotmány 70/E. § [2] bek.), de nem feltétlenül a társadalombiztosítási alap terhére. Ha strukturálisan a folyósítást a társadalombiztosítás végzi, úgy a forrásoldalt a költségvetés egésze terhére kell biztosítani, és nem lehet egyedül a biztosítási vagyont ezzel megterhelni. A létminimum az Alkotmány szerint állampolgári jogon jár, biztosítása pedig az államnak közjogi kötelezettsége.

Az utóbbi két szempont egybevetve azt jelenti, hogy a társadalombiztosításnak befizetett járadékkal megszerzett jog nem csökkenthető azon a címen, hogy az állam egyeseknek viszont többletelltátást nyújt bármilyen téren. *A nyugdíjas számára a biztosításként szerzett jog vagyoni jog.* Annak elvonása csak a vagyonelevonás rendes szabályai szerint lehetséges. Alapvetően tehát teljes kártalanítás mellett közcélból, másrészt közterhek viselése céljából, a különböző vagyoni jogok nem diszkriminatív terhelése mellett arányos mértékben, ha a cél másképp el nem érhető.”

1067/B/1993. AB hat. ABH 1996. 446. párh. ind. 449.: „Az tény, hogy a kedvezményekhez való jog nem alkotmányos jog. Az is tény, hogy az Alkotmány

A létbiztonság kérdése önmagában is vet⁶² fel gondokat. Még ha el is tekintünk attól, hogy a létminimum az önhibájukon kívül e szint alá süllyedteket illeti meg alkotmányo-

70/A. §-a a hátrányos megkülönböztetést tiltja. Ebből következik, hogy a pozitív diszkrimináció szabad, de ez a „szabadság” esetenként alkotmányos követelmény is. Ilyen lehet például a házasság és a család intézményével kapcsolatban, amely az Alkotmány 15. §-a értelmében védelemben részesül. Ebben a körben a pozitív diszkrimináció nem a törvényhozó szabadsága, hanem az Alkotmányból folyó kötelezettsége. A határozat szerinti szűkített értelmű ellátási jogosultság vonatkozásában sem lehetne törvényhozói szabadság körébe utalni egy olyan esetet, amikor a társadalombiztosítás útján szerzett (vásárolt) nyugdíj összeg – időközi, az állam által létrehozott infláció miatti értékvesztés folytán – a minimális szociális ellátás szintje alá süllyedne. *A nyugdíj létminimumhoz viszonyított arányának fenntartása az elemi szociális biztonság követelménye.*”

277/B/1997. AB hat. ABH/1997. 740. különv. 744.: „A létminimum biztosításának nem a nyugdíjasok szolidaritása, hanem a társadalom szolidaritása keretében kell megvalósulnia. Önmagában az, hogy valakinek a nyugdíja a létminimum alatt kerül megállapításra, vagy az inflációnak meg nem felelő emelés miatt oda süllyed, nem is jelenti, hogy rászorul és jogosult erre a szolidaritásra: lehet vagyona, megtakarítása, önkéntes biztosítása, öt eltartó házastársa.

A nyugdíjemeléssel alsó határának megállapítása sok mindent kifejezhet: lehet pénzügyi oka, lehet társadalmi hangulati oka, célozhatja a járadékok alsó szintjének emelését is. Azonban sem meg nem oldja a létminimum biztosítását, sem nem szolgálja azt feltétlenül (hiszen juttathat kisnyugdíjas, de gazdag személynek is.)

Ilyen körülmények között nem helytálló a határozat azon álláspontja, mely szerint a Kormány joga a nyugdíjemeléssel felső határának megállapítására a szolidaritás jegyében alkotmányosan védett tulajdoni igény elvonására arányos és szükséges intézkedési jogosultság. A nyugdíjak emelésére a pénzromlás következtében az állam a járadékok egyenlő értékállósága (értékvesztése) körében jogállamban vagyonvédelmi, de adósi kötelezettsége körében is köteles. Mégpedig minden nyugdíj, minden egyszer már a szolidaritás szabályai szerint megállapított járadék és ellátás vonatkozásában, hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ha esetleg a létminimumra való jog miatt alkalmaz pozitív előnyt, azt a rászoruló, nem pedig a kisnyugdíjas vonatkozásában, és nem a többi nyugdíjas terhére, vagy egyes nyugdíjas rétegek terhére, hanem az állampolgárok összessége terhére, a közteherviselés szabályai szerint, az Alkotmány 70/I. § szabályának szigorú figyelembe vételével köteles tenni.”

⁶² Vö. a nyugdíjjal kapcsolatban idézetteket is, továbbá a 31/1993. (V. 21.) AB hat. ABH 1993. 242 sk.-hoz fűzött párh. ind-mat, 244 sk. o.

san, valójában azonban nem szoktunk különböztetni az okozás oldaláról. Másrésztől kétségtelen, hogy az állapotot nem lehet csupán jövedelmi oldalról közelíteni. Az lenne tehát a törvényhozó alkotmányos kötelezettsége, hogy ezen állapot megállapítását hatósági (legvalószínűbben helyi önkormányzati) hatáskörbe adja, panaszjog mellett, és annak megállapításához adjon támpontokat. Akiről viszont megállapítható, hogy sem vagyona, sem eltartója, sem jövedelmi lehetősége nincs és így jutott ebbe az állapotba, annak ellátását *a költségvetés terhére* kell megoldani – ha lehetséges, nem csak segéllyel, hanem inkább, az emberi méltóságot jobban szolgáló, munkával. Ennek viszont jelenleg teljesen kidolgozatlanok a törvényi előfeltételei. A rendszerváltás óta fennáll az ügyben a folyamatos alkotmányellenesség mulasztás okából.

Hivatkozott határozatában az Alkotmánybíróság kimondta, miszerint az Alkotmány 70/E [1] §-ból nem következik, hogy minden magyar állampolgárnak, ha munka nélkül marad, jár munkanélküli segély. Amit ehhez hozzá kellett tennem, annyi, hogy viszont *ha munka nélkül marad és ellátása a létminimum szintjén sincs biztosítva, jár neki az Alkotmány alapján szociális ellátás.* „Az állam jogosult az ilyen ellátást szabályozni. Jogosult kárenyhítést vagy ellentételezést előírni. De mindenképpen gondoskodnia kell arról, hogy magyar állampolgár, ha önhibáján kívül a megélhetéséhez szükséges ellátását biztosítani nem tudja, ellátásban részesüljön.”

Azóta az Alkotmánybíróság megkeresésre azt is megállapította, hogy éghajlatunkon télen a létminimumhoz tartozik a fedett fűtött helyen való tartózkodás lehetősége.⁶³ Évek teltek el, s a fedélnélküliek száma még mindig ezrekre rúg, míg a férőhelyek évente jó ha néhány százzal gyarapodnak, amit diadallal szoktak bejelenteni.

⁶³ 42/2000. (XI. 8.) AB hat. ABH 2000. 329.

Jog a környezethez (Alk. 18. §., 70/D § [2])

Ejtsünk szót a sok vitát kiváltó alkotmányos tételről, a környezet megóvásának kötelezettségéről, az élhető és fenntartható külső életkörülmények biztosításához. Új viszonylag ez az igény, fenyegetően rohamos annak veszélyhelyzete. És ez is pénzbe kerül, látványos sikereket nem azonnal mutatva, mulasztások hatását csak utóbb érzékeltetve. Alkotmányunk a természetes és az épített környezet megőrzendő értékét elvben rögzíti. Az Alkotmánybíróság, kezdeti tétovázás után⁶⁴, több döntésében is meghatározta ennek az értéknek tartalmát a hétköznapokra. 1993-ban egy elvi alkotmányértelmezés során annyit rögzített csupán, hogy „az állam kétségtelenül köteles az egészséges környezet megvalósítását szolgáló sajátos intézményrendszer kialakítására és működtetésére. ... Annak meghatározása, hogy e kötelezettségekből milyen jogalkotási és kormányzati teendők származnak, csak törvényhozási úton történhet.” Ádám Antallal közösen úgy láttuk, hogy ennek során a törvényhozás számára alkotmányos kötelezettség *a)* az egészséges környezet minőségi mutatóinak meghatározása; *b)* érvényesülési feltételeinek törvényi megállapítása; *c)* ezek érvényesülésének értékelése; *d)* a megtartásukra készítő eszközök meghatározása; *e)* megsértésük szankciórendszerének kidolgozása; *f)* a polgárok közreműködésének biztosítása.

⁶⁴ 996/G/1990. AB hat. ABH 1993. 533. és hozzá különvéleményünk Ádám Antallal 536 sk. o., 28/1994. (V. 20.) AB hat. ABH 1994. 134., 29/1995. (V. 25.) AB hat. ABH 1995. 145., 48/1997. (X. 6.) AB hat. ABH 1997. 502., 14/1998. (V. 8.) AB hat. ABH 1998. 126., 30/2000. (X. 11.) AB hat. ABH 2000. 203., 25/2001. (VI. 29.) AB hat. ABH 2001. 639., 46/2001. (XI. 17.) AB hat. ABH 2001. 735., 64/2003. (XII. 18.) AB hat. ABH 2003. I. 698.

Lényeg e határozatokban, hogy a környezet értékeinek megsemmisülését meg kell akadályozni, a tényleges védelmi intézkedések egyszer elért szintjét nem szabad rontani, amint ezt a védendő erdők ügyében elvi éllel 1994-ben a Bíróság kimondta. Nevezetesen az a határozat 1995-ben, amikor a helyi hatóság környezetvédő, de a bányatörvénnyel ellenkező határozata elleni panasz során az Alkotmánybíróság nem a panaszolt helyhatósági döntést találta alkotmányosértőnek, hanem a bányatörvény rendelkezését, s azt meg is semmisítette. Ugyancsak környezetvédelmi érték megtartása céljából került megsemmisítésre 1997-ben a 13/1996. (VII. 9.) KTM rendelet. (A két utóbbi ügynek előadója voltam.) Különböző ágazati, kormányzati, akár alkotmányos értékek mérlegelésénél a környezetvédelem, mint alkotmányos érték szempontjait nem lehet hátrább sorolni más szempontokkal szemben, így 1998-ban a testület; 2000-ben a nehéz tehergépkocsik közlekedésével kapcsolatban; 2001-ben miniszteri rendeletalkotási mulasztás miatt, illetve megyei környezetvédelmi érdeket sértő rendelkezés okán lépett fel az Alkotmánybíróság. 2003-ban a vadvédelmi törvényben talált alkotmányellenességet.

Mára országos mozgalommá erősödött esetenként e körben a rövidlátó fiskális szemlélettel szembeni ellenállás. Távol vagyunk azonban attól, hogy a velünk élő és az utánunk jövő nemzedékekkel szembeni, a nekünk juttatott világgal kapcsolatos erkölcsi felelősségünk súlyát teljes egészében érzékeljük, és az azzal kapcsolatos anyagi terheket készséggel vállaljuk. Értékrendi átállást követelne Alkotmányunk e haladó tételének teljes megvalósítása legalább országunk határai között: átállást az anyagi szemléletről a szellemi és erkölcsi értékek magasabb rendűségének és kollektív kötelező voltának elismerésére. Ma legtöbben rövidlátón hasítani akarnak maguknak a közösből, minél nagyobb darabot pri-

vatizálni, nem látva át, hogy a részek soha nem fognak többé egészé összeállni, ha nem védjük őket mindnyájan, egész-ként.

Vélemény- és vallásszabadság

Említettem már az Alkotmánybíróságnak azt az állásfoglalását az iskolákkal kapcsolatban, hogy a vallás gyakorlását, a vallásos nevelést az Állam valós lehetőségként köteles – nem nyújtani, de – biztosítani. Mind a közéletben, mind a magánéletben, egyenként és közösen, részt vehetnek, véleményt formálhatnak, hitük megvallására és értékrendjük megélésére jogosultak a vallásos polgárok. A vallás tételesen tanítható, alap- és középfokon a szülők kívánsága szerint része az ingyenes oktatásnak, felsőfokon pedig a hallgatók igénye szerint kell ugyanúgy támogatni, mint más tudományos tanulmányokat. Az Állam nem szólhat ebbe értékelőleg bele, de nem is akadályozhatja annak gyakorlását. A vallás szülők által vagy felsőoktatásban hallgatók által igényelt oktatása állami támogatás mellett sem értéksemleges, nem is kell annak lennie. Az egyes vallások meghatározhatják, hogy kebelükön belül ki jogosult tanaik hirdetésére, és e döntéseket a társadalom többi része, kisebbség vagy éppen többség, a szabadság megnyilvánulásaként köteles tiszteletben tartani, tudomásul venni.

Idén ismét fellángolt a vita, a költségvetéssel kapcsolatban, az egyházi közoktatás alulfinanszírozása tárgyában. Közhelyeszerű e témában az Alkotmánybíróság határozatait, az 1990. évi IV. törvény rendelkezéseinek értelmezését idézni. Folyik a játék a számokkal, a vallási közösségek iskola fenntartási alkotmányos joga, a szülők elkötelezett szellemű neveléshez való alkotmányos joga, a helyi közösségek és a vá-

rosok lakóinak egyenlő feltételekhez való alkotmányos joga semmibe vevésével.

A vallásos vélemény megnyilatkozásának szabadságát közéleti kérdésekben szokás vitatni. Nemrég éles vita bontakozott ki e kérdésben a Károli Gáspár református egyetem egy hallgatójával kapcsolatban, aki lelkészi hivatás gyakorlására jogosító oklevelet igényelt annak nyílt megvallása mellett, hogy homoszexuális beállítottságának megélését a lelkészi pályán sem kívánja feladni, sőt azt emberi jogként követeli. Az esetet követően az ügyben szerencsétlen bírói döntés is született, a „fegyelmi határozat” felülvizsgálása során. Majd az egyik homoszexuálisokat pártoló, kiemelten közhasznú egyesület perelte a Református egyházat a szexuális erkölcsre vonatkozó tételei közrebocsátása miatt, az egyenlő elbánásról szóló már említett 2003. évi CXXV. tv. alapján. A pert az egyesület elvesztette, de az egész eseménysor mutatta, mennyire nem kész a társadalom bizonyos része – valószínűleg kisebbsége – e téren a többiek jogát túrni nézeteik szabad hirdetése, identitásuk megőrzése terén. Nemrég felmerült a Sapientia főiskola keretein belül is, hogy hogyan lehetne a hitoktatói diploma kiadását megtagadni azoktól, akik nyilvánvalón alkalmatlanok e pályára – anélkül, hogy a mondott törvényt sértenők. (Arra, hogy katonai, rendőri, orvosi pályára, gépkocsivezetésre, sportolásra, vezető állásra való alkalmasságot vizsgáljon a társadalom, nap mint nap sor kerül, csak a vallásokkal kapcsolatban ilyen nagy az érzékenység.) Nem kétséges előttem, hogy a vallási önazonosság joga szabadságjog, amely csak belülről bírálható el. Alkotmányos ez a szabadság, és nem ütközik semmilyen más alkotmányos joggal, míg az emberek törvény előtti egyenlőségét, és a jogrend adta keretet nem vitatja vagy nem kívánja erőszakkal megdönteni. A vallásos vélemény éppúgy szabad, mint ahogy szabad a közdolgozattal és a közélet szereplőivel kapcsolatban

minden vélemény. Senkinek nincs alkotmányos joga adott vallási közösséghez tartozni, adott vallást egyházi elismeréssel tanítani. Ám mindenki jogosult a maga vallásos meggyőződését egyrészt vallani, másrészt közügyekben a maga véleménye alakításánál figyelembe venni.⁶⁵

Nem csak a vallásos véleményt nehéz elfogadtatni politikai életünkben. Újra meg újra történnek kísérletek a politikai ellenfelekkel szembeni éles, sértő vélemények megfogalmazása elleni védekezés törvényes lehetővé tételéhez. Egyelőre az Alkotmánybíróság elszegte az ilyen kísérleteket, amelyek – kivált ki nem bontakozott politikai kultúra mellett – óhatatlan a szabad véleménynyilvánítás üldözéséhez vezettek volna.⁶⁶

Két kiegészítéssel elfogadható ez az akár szélsőséges magatartás. Az egyik, hogy akiknek mesterségük a tájékoztatás, akiknek „joguk” van, de esélyük mindenesetre a mikrofonhoz, vagy a média színteréhez jutni, azoktól elvárható hivatásuk etikája folytán a visszafogott, nem bántó szóhasználat. Rádióból, tv-kamerából ne szidják se más vallását, se más foglalkozását, se más személyét, főleg ne uszító jelleggel. Ne sértsék más meggyőződését, ne gázoljanak tiszteletének, gyászának, hitének tárgyain. A másik etikai norma, ami azonban e hivatásos kommentátorokra szakmai magatartási szabály: hazudni nem szabad. Tudva valótlant állítani, vagy csak érzékeltetni is, tilos. Ide tartozik részigazságok tévedésre késztető hirdetése is! Aki ezekhez az etikai követelményekhez nem tartja magát, ne kapjon helyet a tájékoztatás intézményeiben. Orvostól, ügyvédtől, tisztviselőtől elvárjuk

⁶⁵ ZJ Szabálytalan fegyelmi határozat – vagy vallási önazonosság? Heti Válasz, IV. 13. 2004. márc 25. 59–60. ZJ Elveszett alkotmány, MJ 5. 2004. május 280–282., ZJ Wahrung der Rechte der Kirche in der neuen Verfassung Europa's, Bellomo eml. k. Roma, 2005. V. 511–518.

⁶⁶ ZJ Jog a tapshoz és a füttyhöz, Magyar Nemzet, 2002. 11. 8.

a szakmai etika szabályai betartását, követeljük meg a sajtó és média emberétől is.

Oktatás, művelődés, kutatás

Nehéz terület. Szabadságokat kell biztosítani, közben a demokrácia működésének műveltségi alapfeltételeiről gondoskodni, egymást keresztező, szakkérdésekben mutatkozó igényeket valódi hozzáértés nélkül, tehát semleges és általánosan érvényes szempontok szerint eldönteni. Közben dönteni kell, mert a „nem döntés, a halogatás” értékeket kockáztat, rombol. A fennálló helyzetet a szabadságok biztosításában legalábbis fenntartani kell, ha nem lehet azonnal egyen- vagy magasabb értékű megoldással helyettesíteni. Ehhez pedig sokszor rövidek az egy-egy Kormány rendelkezésére álló szakaszok. Ennek belátásából azonban – sajnos – nem az következik, hogy választási ciklusokon átívelően közösen kell a lényeges kérdésekben tervezni, hanem tehetetlenség és más, rövid távú, sikerekkel kecsegtető célok keresése.

A közoktatás vonalán már ejtettem szót arról, hogy a közosság kötelessége annak biztosítása, iskolarendszerünk fenntartásával, fejlesztésével, hogy a demokráciához szükséges információk felvételére és megértésére minden felnőtt állampolgár képes legyen. Másrészt ennek az oktatási rendnek megfelelő működése az ismeretek közlése terén a tanítók, tanárok szakmai felelőssége, és szabadságára, a bennük folyó nevelés meghatározása pedig az oda járó gyermekek szüleinek alapjogként védendő szabadságára tartozik!

Tapasztaljuk, hogy e téren egyre-másra merülnek fel „takarékos” megoldások, helyi óvodák, iskolák megszüntetése, intézmények összevonása terén, figyelem nélkül arra, hogy minél fiatalabb korosztály látogatja az intézményt, a család

számára annál lényegesebb annak a lakóhelyhez közel eső volta. Utalok a családbarát kötelező értékszempőléről már mondottakra.

Tapasztaljuk, hogy egyre-másra merülnek fel központi, íróasztalnál kiötölt elképzelések arról, mit, hogyan kell tanítani, miközben vészesen emelkedik az írni-olvasni, számolni nem igazán tudó közoktatásból kikerültek száma. Különböző projektek születnek az okozott bajok megelőzésére, s költségeik révén büszkélkedhetünk az oktatásra ráfordított összegek stabil vagy emelkedő voltával, miközben könnyen kimutatható, hogy baj van az alapok szilárdságával, s e baj tovább terjed a középfokú ismeretekre, hisz nincs mire építeni azokat!

Négy elemi osztályt végeztem, és megtanultam írni-olvasni, számolni, beszélni. Az elsőt kivéve – fiúosztály lévén – férfi tanítónk volt, egyik közülük bölcsészkaron történész doktorátust szerzett, könyvei jelentek meg az ifjúság számára. Társadalmi megbecsülésük toronymagasan állt a ma áldozattal, az alapoktatásban küszködő pedagógusoké felett, noha munkájuk inkább könnyebb volt, mint mai társaiké.

A középiskolai tanár társadalmi megbecsülése akkor nem állott lejjebb egyetlen értelmiségi pályán mozgó társánál sem. Igaz, pl. akadémikus nagybátyám, a magyar stilisztika atyja, élete nagy részén középiskolai tanár volt, viszonylag későn kapott meghívást a szegedi egyetemre. Hol vagyunk ma ettől?

Akik az oktatás minősége érdekében szólhatnának, kiszolgáltatottak a rendszernek, gyermekük kiszolgáltatottsága révén, vagy éppen munkahelyi kiszolgáltatottságuk révén. Akik, demokratikus társadalmunkban a jelentős többség, nem lévén gyermekük, nem közvetlen érdekeltek, hagyják magukat a számok és információk által megtéveszteni. Pedig, ha nem harcolunk jogainkért, a jövő nemzedék komolyan veszíthet a mai fejlődés menetén. Közben a jövő nemzedék

szószólójáról szóló törvényjavaslat, amit ellenzékként készséggel vállalt, ott lapul a parlament elnökasszonyának fiókjában, s legfeljebb az ellenzék emlegeti néha, nem meggyőződésből, de hasznos kritikai érvként. Nem került plénum elé, elakadt a bizottságnál. Helyette szószólót kaptak a mai diákok, minisztériumi tisztviselőt, aki, érthető, nem a hatóság mulasztásaitól óvja az oktatás mindkét oldali szereplőit, hanem egymással állítja szembe azokat.⁶⁷

Ismert szívügyem a felsőoktatás alkotmányosságának kérdése. Talán sehol nem oly világos az Alkotmány, mint a tudomány szabadsága vonatkozásában. Talán sehol nem történt betűje és szelleme ellen annyi támadási kísérlet, mint ezen a téren. Több alkotmánybíróági határozat, több figyelmeztetés sem tudta elvenni a Kormányiszervek kedvét attól, hogy az egyetemek, azokon belül a karok, illetve a tanárok autonómiája ellen újabb és újabb támadásokat indítsanak. Most is két törvény fekszik az Alkotmánybíróóság előtt, mire az egyiket elbírálhatta, annak egy részét máris újabb törvényben szavazta meg az Országgyűlés, ismét módosítva az általa már megújított törvény általa hatályon kívül helyezett előbbi változatát! Idevágó munkásságom eléggé ismert.⁶⁸ Hadd soroljam fel mégis, röviden, ami az utolsó évtizedben, a Mádl Ferenc miniszter előterjesztette Felsőoktatási tv. megjelenése óta történt. A Minisztérium fokozatosan megfosztotta az egyetemek karait a maguk autonómiájától, elvette a felvételi önálló lebonyolításának lehetőségét, a létszám önálló megállapításának jogát, az oktatáshoz szükséges költségek megállapításának jogát, a tanulmányok rendje egyéni

⁶⁷ ZJ Védjük a diákokat az egyetemi kizsákmányolástól, Heti Válasz, 2005. nov. 3.

⁶⁸ ZJ Betörhet-e az új idők új dala, 2000. MN 8.23., ZJ Alkotmányellenes a felsőoktatási törvényjavaslat, MN 2005. máj. 23. ZJ Ne vágjuk le a gombokat, HV V. 27. július 7. IV–VII., ZJ Gondolatok a felsőoktatásról – „van” és „legyen” jegyében, HV V. 41. 2005. okt. 13. XIV. o.

megállapításának jogát. Közben következetesen hangoztatják, hogy kiteljesíteni akarják a tudomány és a kutatás autonómiáját. Az utolsó előtti, Alkotmánybíróság által épp elszegett törvény, immár a teljes intézményi irányításból kizárta az egyetemek tanárait, az Alkotmány kizárólagos döntési hatáskörüket megállapító szövegét hallatlanná téve. Mára eljutottunk oda, hogy valóban csak „a mellény újra gombolása”, a felsőoktatásnak a professzori, tudósi autonómiából és rendelkezési, döntési jogosultságból kiinduló, teljes újragondolása mentheti meg a felsőoktatás rendszerét a piac kiszolgálójává silányodástól, az autonóm tudóst a szellemi tőke részekénti kezeléstől, számbavételtől.

Azok a hangok, amik az Alkotmánybíróság döntésének megjelenése óta frissiben elhangzottak, távolról sem azt érzékeltetik, hogy a Kormány magába szállt volna és végre felvállalná a felsőoktatás kívülről való finanszírozását, a professzori testületek autonómiáját elismerve.

Alkotmányos hatalomgyakorlás

Két kérdéskörrel szeretném a sajnós nem mindenben lelkesítő, de őszintének szánt leírásomat zárni alkotmányos értékeink érvényesüléséről és érvényesíthetőségéről. A hatalom társadalmi feladatát elemeztük. Rögzítettük, hogy mindannyiunk képviselőjében jár el, mindannyiunk javára, szükségszerűn. Így hát mindnyájan együtt felelünk azért, hogy képes legyen betölteni helyét. Egyik kérdés ezzel kapcsolatban a polgárok felelőssége.

Alkalmas egyedeket tisztelünk-e meg bizalmunkkal: a választás demokratikus szabadsága erkölcsi kötelezettséget ró a polgárok összességére, képviselőink megválasztásánál.

Mindnyájunk kötelessége, alkotmányos érték az is, hogy a szükséges közterheket vállalnunk kell, önként, jó lélekkel, kiszabás szerint. Az Alkotmány előírja: Minden állampolgár köteles jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően a közterhekhez hozzájárulni (Alk. 70/I. §). A kötelezettség tehát relatív, de legalábbis jövedelemarányos kell, hogy legyen.

Ezzel szemben állandón hangoztatott politikai törekvés, hogy a nagyobb jövedelmeket kevésbé adóztassuk, míg azt az igényt, hogy a létminimum adómentes legyen, kivált a családfenntartóra számított létminimum, következetesen visszautasítja a pénzügyi politika. Mindenféle megoldást keresnek a közhatalom gyakorlói, hogy eleget tudjanak tenni az EU felénk támasztott költségvetéssel és államháztartási túlköltekezéssel kapcsolatos igényeinek, csak az nem jut eszükbe, hogy a magas jövedelműek jövedelemarányosan – a létfenntartás szükségletein felüli jövedelem növekvő arányában – vegyenek részt a közterhek viselésében.

Míg vállalkozónál, üzemnél természetes, hogy a létfenntartás, sőt az elhasználódást pótló felújítás költségeinek levonása után fennmaradó jövedelem az adóalap, ennek elismerése a munkaviszonyban álló, bérből és fizetésből élő polgárra nem elfogadott (csak ha látszatvállalkozóvá minősíti át önmagát! A jog csalásra buzdít!) Még kevésbé elismert e leírás lehetősége a társadalmi önfenntartás költségeinél, a jövő nemzedék nevelésénél. Ma a társadalom gyermekvállalása minimális készséget mutat. A családok harmada egyáltalán nem, harmada csak egy, s a maradékból is elenyésző kisebbség, aki három vagy több gyermeket vállal. Ebben a helyzetben abból kiindulni, hogy a középső korosztály keresői úgyszólván általában nevelnek gyermeket, tehát ez a teher általánosnak mondható és eloszlik, csalóka játék. Annak tagadása pedig, hogy a kevesek által anyagi többletterherrel nevelt gyermekek nem lesznek szükségesek a mai teljes középgeneráció

szociális biztonságának biztosítására, ugyancsak nyilvánvalón valószerűtlen, vagy legalábbis erősen valószínűtlen állítás. Csak arra jó, hogy a többség ne vállaljon szolidaritást a kisebbséggel.

A másik kérdéskör, amivel a hatalom gyakorlásával kapcsolatban röviden foglalkozni szeretnék, a hatalom alkotmányos korlátjain túlnyúló igénye a maga elgondolásai megvalósítására. A pártok alkotmányellenes hatalom gyakorlásáról már beszéltem, most az alkotmányos korlátjait túllépni kívánó hatalmi szervek alkotmányellenes magatartását szeretném szóvá tenni, miután már kezdetben rögzítettük, hogy a jogállam hatalmi szervei csak szigorún alkotmányosan körvonalazott felhatalmazási körökben jogosultak eljárni, ténykedni.

Azt számos esetben rögzítette az Alkotmánybíróság, hogy egyes hivatalos szervek, központi vagy helyi szervek, túlnyúlva hatalmi körükön, önkényesen iparkodnak akaratukat érvényre juttatni. Különböző, nem jogszabálynak minősülő irányításokat adnak államtitkárok, osztályvezetők, alájuk rendelt szerveknek, s többnyire pénzügyi eszközökkel, ellátmányok visszatartásával, megrövidítésével zsarolják ki akaratuk érvényesülését. Megnyilatkozik e magatartás időnként a hatalmi szervezeten belül is, amikor törvényes működésében gátolnak egy szervet, különböző más, kívüleső szempontok érdekében, vagy személyi, vagy fiskális ráhatásokkal. Emlékszünk még jogállamiságunk hajnalán a Köztársaság Elnökének részéről megnyilvánuló hatáskörtágítási kísérletekre. Emlékszünk a Pénzügyi Szervek Országos Felügyeletének önállósága megszüntetésére irányult és lényegében sikerrel járt törekvésekre. Szemünk előtt folyik a tájékoztatás intézményeinek ellátási eszközökkel központi ellenőrzés alá vonása. Többszöri figyelmeztetés ellenére pusztába kiáltó szavatok az Állami Számvevőszék, a Nemzeti Bank alkotmányos feladatkörükben tett nyilatkozatai, figyelemfelhívásai.

Sajnálatos, hogy ilyen túllépések az Országgyűlés, a törvényesség legfőbb letéteményese részéről is adódtak. Gondoljunk az átvilágító bírák visszahívására⁶⁹, a Mécs-bizottság esetére⁷⁰, avagy a kórháztörvény újra megfontolását kérő köztársasági elnöki javaslat nevetségesen formális elintézésére.⁷¹ Az Alkotmánybíróság ugyan több ilyen esetben „helyre tette” a túlzó hatalmi igényeket, de éppúgy elégtelen féknek bizonyult azokkal szemben, mint az Állami Számvevőszék a Kormány költségvetést átlépő vagy figyelmen kívül hagyó tevékenységével szemben, persze, ugyancsak az Országgyűlésnek a Kormánnyal vállalt mindenkori szolidaritása miatt.

⁶⁹ 753/B/1995. AB végzés ABH 1995. 981. és különvéleményem, 984. o. „Alkothatott volna az Országgyűlés olyan szervet, amely az egyébként a törvényhozástól független bírók megválasztásával kapcsolatos közjogi megtámadhatóságot, vagy a bírák választásának érvényességét felülbírálja. Nem alkotott. Ezért ilyen szervezet nincs. Ennek a hiánynak pótlásaként országgyűlési beavatkozás a testület függetlenségébe olyan veszélyes precedens az alkotmányosság ellen, amelyet az Alkotmánybíróság akkor sem hagyhat megállapítás nélkül, ha úgy érzi, hogy annak elbírálása – bár szerintem ez kétséges – hatáskörét meghaladja. Az Alkotmánybíróság saját rendeltetésével kerül szembe, ha e mellett az alkotmány sértés mellett szó nélkül elmegy. Az *Alkotmánybíróság szerepe ugyanis a jogállamban éppen az, hogy az Országgyűlés, általában a jogalkotó, formailag legális de alkotmányellenes aktusait, akár az Országgyűlés egyhangú döntéseivel szemben is, jogi, szakmai szempontból felülbírálja, és szükség szerint megsemmisítse.* Ha a mostani egyedi gyakorlat precedens teremt, az Országgyűlés le fogja válthatni a Legfelsőbb Bíróság elnökét, az alkotmánybírákat, ténybeli tévedésre hivatkozva s anélkül, hogy e ténymegállapítással szemben bírói útnak helye nyílnék, hisz az aktus jogalkotói egyedi határozat lesz. Véleményem szerint ebben olyan alkotmányos veszély rejlik, ami mellett eltörpül az a törvénysértés, amellyel az előző Országgyűlés, ahelyett, hogy először az ügynöktörvényt módosította volna, adott esetekben nem észlelte a törvénynek egy korlátozó rendelkezését.”

⁷⁰ ZJ Alkotmányos? Népszabadság, 2002. szept. 6. 10. o.

⁷¹ Egy parlamenti szavazás tanulságai, (kórháztörvény) Magyar Nemzet, 2003. júl. 1.

Hogyan tovább?

Mindazok, amiket most szóvá tettem, igazolják talán azt a kezdetben felvetett gondolatomat: ha a jogállam, az alkotmányosság mindannyiunk értéke, érdeke, akkor gondoskodni kellene erősebb védelméről. Belép Jhering gondolata: kivesszett – még létre újra nem jött erkölcsi érzékünket társadalmi szinten jogszabályokkal kell pótolni, megerősíteni.

Milyen változtatásokra gondolhatunk? A jogállam eddigi legerősebb bástyája nálunk az Alkotmánybíróság. Annak működőképessége előfeltétele az alkotmányos jogrend védelmének. Amint a gyakorlatban kiderült, az Országgyűlés el tudja lehetetleníteni a testület működését, amint már többször „elejét vette” annak az eredetileg létezett alkotmányos gondolatnak, hogy az új bírák egy ideig elődeik társaságában dolgozhassanak és így a testület folyamatos gyakorlatot alakíthasson ki.

Legegyszerűbb, és az alkotmánybírósági törvény szövegéből akár le is vezethető lenne az a rendelkezés, hogy a kora (70 év) vagy a kilenc évre szóló megbízás lejártja miatt a testületből kiváló bíró ne hagyja ott helyét mindaddig, míg utódját – a törvény szövege szerint elődje megbízatásának lejártja előtt – (AB tv. 8. § [4]) meg nem választották.

Ha nem ilyen módon áll be a fogatkozás, az lenne a kedvező rendelkezés, hogy ha az Országgyűlés az AB tv. 16. § (1) bek. szerint két hónapon belül nem tölti be kötelessége szerint a megüresedett helyet, az Alkotmánybíróság tagjai többségi szavazatával kooptálhasson új tagot.

E rendelkezéseket az Alkotmány 32/A § (4) pontjába kellene beilleszteni. Tudom persze, hogy e törvénymódosításnak az Országgyűlés kétharmada részéről való megszavazására ma komoly esély nincs. De azért tudatosítani kell, hogy lenne megoldás, kézenfekvő.

A másik komoly gond az Állami Számvevőszék észrevételeinek és általában a közvagyon és a közigazgatás sérelmére elkövetett cselekményeknek semmibe vétele. Ezt legjobban a Közigazgatási Bíróság újra felállításával lehetne megoldani. Ez a Bíróság akadályozhatná meg a pártok hatalmi túlkapásait is, ha államhatalmi vagy államigazgatási szervekre nyomást kívánnak gyakorolni. Az intézménynek van hazai hagyománya, jól bevált és a magyar jogállamiság fontos biztosítója volt, amíg a diktatúra meg nem szüntette.⁷² Legutóbb egyik szakértő kollégám mondta, hogy az Igazságügyi Minisztériumban készülő új Alkotmánytervezet nem tartalmazza a Közigazgatási Bíróság intézményét, mivel azt egyik parlamenti párt sem kívánja!

E kiegészítéssel továbbra is vallom, hogy nem az Alkotmánnyal van a baj, hanem az azt hordozó közösséggel. Cicero nyomán elmondhatjuk: van törvényünk, erős és határozott! Mi, polgárok, mi hiányzunk mögüle!

A további feladatok megoldásában komoly felelősség terhel bennünket, keresztény magyar polgárokat. Az értékek, amelyeket meg kell valósítani, a mi értékeink is, s nekünk természetes feladatunk, egyben hitünk szerinti kötelességünk, hogy só legyünk a világ levesében, fény legyünk a homályban. Lelkiismereti kérdéssé kell tennünk a felnőtt keresztények között, nevelés tárgyává a felnövekvő nemzedéknél⁷³, hogy a közélet feladatai minket is, minket elsősorban köte-

⁷² Létrehozta az 1896:XXVI. tc., megszüntették 1949-ben. ZJ A századforduló magyar közigazgatása, JK 1996/10. 398–403.

⁷³ Véleményem szerint döntő fontosságú lenne a katolikus középiskolák 11. vagy 12. évfolyamán az Állampolgári ismeretek kötelező oktatása, ennek érdekében a Sapientia tanárképző főiskolán e tárgyra szakosodott képzés bevezetése. Ez irányú javaslataim eddig nem találtak visszhangra.

leznek. Akár ránk vár ez a világ, akár inkább kinéz bennünket, nekünk dolgoznunk kell azon, hogy jobb legyen, hogy a szó helyes értelmében *civitas Dei*, Isten országa legyen!⁷⁴

⁷⁴ ZJ Keresztény hivatástudat és közéleti elkötelezettség, Házunk Népe, 1991. febr. 2., Jog és társadalom keresztény szellemben, Jel, 1995. nov., ZJ Keresztény közéletiség, Magyar Szemle, 1996. szept. 845–855., ZJ Az Alkotmány keresztény szemmel, Jel, IX./1. 1997. jan., Közéletre nevelés, Vigilia, 1997/4. 251–258., Keresztény jogállamiság, KÉSz IV. Orsz. Kongr. 1999. nov., ZJ Keresztény célok a politikában, ea. a Barankovics Akadémia ünnepi ülésén, dec. 15. in: A Néppárt politikai öröksége, MN, 1999. dec., ZJ Könnyebb a jogásznak, ha keresztény, int. Igen, 2001. szept. 7–10. o. ZJ Politika – katolikus szemmel, ea. Debr. Teol. Főisk. 2005. IV. 12., in: *Iustum, aequum, salutare*, 2006.